

KADRO

AYLIK FİKİR MECMUASI

13

İKİNCİ KÂNUN

1933

İÇİNDEKİLER:

KADRO

Şevket Süreyya
Dr. Vedat Nedim
İsmail Hüsrev
Burhan Asaf
Yakup Kadri
Burhan Asaf
M. Şevki
Şevket Süreyya

Ergenekon efsanesi
Bizde hususi teşebbüsün zaferi
Anadoluda bir köy tipi
Mübadelenin rolü ve karakteri
Ankara Moskova Roma
Niçin san'atsızız?
Elektrikli Türkiye
Bergson bahsi ve hürriyet telâkkimiz

KRONİKLER

17

ZF 3

KADRO.

Kadro, ikinci iş yılına giriyor.

İnkılâp şevki ve inkılâba inanış, onun bu geçen bir yıllık yolunda eşi ve kuvveti idi. Bu kuvvet, bundan sonra da, bütün millet meselelerinin bir inkılâp objektifi önünde tetkiki ve yeni Türkiye'nin, ileri bir millî inkılâp esaslarına göre kuruluşu davasında, onun, yine eşi ve kuvveti kalacaktır.

İnkılâp şevki başka, mistisizm cezbesi yine başkadır. İnkılâp şevki bir cezbe değil, bir idealizm heyecanıdır.

Mistisizm cezbesinde ruhun hamlesi, şuur ve idrak hudutlarını aşmak içindir; ve bu cezbe, kemâlini, ancak bu hudutların dışında bulur. Şuura, idrake, yani maddeye ve muhakemeye yaklaşan cezbe, ilâhî kutbundan derhal uzaklaşır ve derviş için «iman teşettütü» demek olan şey, derhal başlar. Onun içindir ki Derviş, bir meczuptur, fakat bir idealist değildir; ve Târiki - dünyalık, ruhun madde harici kalması cehdinin, bizzat vücut maddesine de teşmilidir.

Halbuki idealist heyecan, ruhun maddeye savleti ve madde içinde kaynamasıdır. İdealistin heyecanı, maddede başlar ve maddede biter. Bunun içindir ki, inkılâp idealizmi denilen şey, madde ile boğuşmak ve maddeyi yenme aşkının bir insanda, bir fırkada, bir nesilde şuur, idrak ve ahlâk haline gelişidir. Bu aşkın mevzuu, iş ve inşâdır. Tabiatın yenilmesi ve cemiyetin yeniden kurulmasıdır. Ferdin cemiyet haricine kaçıışı, yahut kendi ruhunun dar çerçevesi içine kapanışı değil, onun cemiyet topluluğunda göstereceği ahenk ve kemâl manzarası, idealist heyecanın hedefi ve hamlesidir.

Derviş ve Târiki - dünya feragat gösterebilir. Fakat bu feragat ancak «miskin»liğin müradıfidir. Bu feragat, müstekreh bir hareketsizlik kuyusudur. Fakat asıl mucizeli feragat, cemiyet içine karışan, cemiyet içinde haşır-neşir olan adamın, kendi davasını cemiyetin davasına bağlayabilmesinde ve cemiyetin menfaatlarını kendi menfaatlarının ilerisine geçirmesindedir. İdealist budur.

●
Eski şairler, idealisti, «bir sert kaya üstünde ummanları tahkir eden bir kahraman» şeklinde tasvir ederlerdi. Halbuki bu kahraman, ancak bir târiki-dünya tipidir. Çünkü idealistin yeri, bu dalgaların karşısı değil içidir; ve onun musikisi, kendi sesinin, bu dalgaların içinden gelen aksi-sadasıdır. Idealist her zaman cemiyetin içindedir ve cemiyetten aldığını her an cemiyete enerji ve hareket aşkı şeklinde iade eder. Çünkü inkılâp idealizminin tekâmülü, daima, madde ile boğuşma ve madde ile haşır-neşir olma tarikiyledir. Yoksa, tabiat ve cemiyet mücadelelerinin çetin çarkları arasından ayrılan, kendi etrafında tezatlar kaynamayan ve her an değişen hayat mucizesinin rüzgârları esmiyen idealizm, müttekâsını derhal kaybeder.

●
İkinci iş yılına giren Kadro'nun ruhunu bu idealist heyecanı dokuyor. Bu heyecan, kaynağını, inkılâbımızın derin manasından alır. Bu kaynak, yalnız bizim neslimize değil, bizden sonra geleceklere de şuur olacak, ahlâk olacak kadar derindir ve mürekkeptir.

Biz umuyoruz ki, gelecek sene bu gün, üçüncü yılımıza basarken, bu kaynağın başında, kalemini onun alevinde yıkayan bir kalabalık bulacağız. Bütün prensiplerini inkılâbımızın derin manalarından çıkaran ve inkılâp aşkını kendisine eş yapan, kuvvet yapan hesapsız Türk yazıcıları, hesapsız Türk mecmuaları, yurdumuzun her tarafını saracak.

Çünkü inkılâp ideolojisi meydanında Kadro'nun tek kalışı, neslimizin kuvveti değil, zâfıdır.

Ergenkon efsanesi.

Şevket Süreyya

Hayat mücadelesi her zaman serttir. İnkılâp ise bu mücadele-
nin bir millet mikyasında sertleşmesi, bütün bir milletin hayat
ve bakâ mücadelesi şeklini alması demektir. Bu kadar şümulleş-
miş bir mücadelenin sertliği ve ağırlığı, eğer ruh ve fikir kuv-
vetlerinin şiiri ve cazibesi ile süslenmezse, o zaman bu mücade-
le, onu yürüten nesil için kaba bir boğuşma olur. Bu nesli hu-
şunete ve eğöizme sürükler. Bunun içindir ki bir inkılâp nesline,
yalnız, inkılâbın sert kanunlarını değil, bu kanunların şiirini ve
idealini de vermek lâzımdır.

«Tarih yapar, fakat efsane güzelleştirir(1).»

Tarih bize maddenin hareketini, efsâne ise bu hareketin şiirini
ve cazibesini verir. Hareketini efsaneleştiremeyen cemiyetler, ha-
reketten mahrum kalan cemaatlar kadar akîm ve iptidaîdir.
Türk milletinin bir «Ergenkon» efsânesi vardır ki, bu efsânede
maddenin hareketi ve hareketin şiiri, şimdi içinde yaşadığımız
inkılâp devri ve inkılâp nesli için de şiir ve senbol olacak kadar
güzel ve manalıdır (2).

Ergenkon efsânesinin beş unsuru vardır: 1 — Âsî tabiat, 2 —

(1) Bu cümle Hakimiyet-i Milliye'de tercemesi neşrolunan eski bir Sümmer hi-
kâyesinden alınmıştır.

(2) Ergenkon efsanesine göre bir gün düşmanların hücumuna uğrayan ve
obaları dağılan Türk milletinin iki genci yanlarına da iki kız alarak bir sert dağ
ardına can atıyorlar. Fakat orada yollarını kaybedip bir daha genişliğe çıkamı-
yorlar. Dört yüz sene burada yaşayan Türk nesli üreyor, çoğalıyor, Nihayet bir
gün bir bozkurt (Börtocene) peyda oluyor. İzini takip ediyorlar. Kurt bir delikten
kayboluyor. Bu deliğin başında derhal bir demirci ocak yakıyor, dağı eritiyor ve
açılan yoldan ilkönce kendisi çıkıyor. Çoğalan millet genişliğe kavuşuyor ve
demirciyi kendisine Han yapıyor.

Bilâhara Acemler tarafından benimsenen Nevruz bayramının evvelce Türk-
ler arasında kuvvetle yaşayan bu Ergenkon kurtuluşuna ait olduğu id-
dia olunmaktadır. Ziya Gök Alp bu efsaneyi güzel bir nazm ile destan haline koy-
muştur.

İnsan kudreti, 3 — Teknik yahut tabiatle mücadele vasıtaları, 4 — Şef yahut millî irade, 5 — Rehber fikir.

Efsânenin mevzuu, «insanın» tabiatle mücadelesi ve ona galebesidir. Bu efsânede tabiat, aşılmaz bir demirdağ halinde insan kudretini sarmıştır. Yolunu kaybeden ve hedefinden mahrum kalan insan kudreti bu aşılmaz dağ seddi içinde tam dört yüz yıl bir geçit arıyor, üreyor, çoğalıyor, fakat bu kemiyet artışı onun kurtulması demek degildir. Teknik bir örs ve ateş şeklinde tasvir olunmuştur. Asırlarca, şunun, bunun elinde günlük ihtiyaçlar için çalışan bu kuvvet bir gün bir ehemmiyet alıyor, bütün milletin taliini kendi taliine bağlıyor. Asırlarca yolu kapayan demirden dağ, bu ateşin alevinde eriyor. Efsânenin dördüncü unsuru bir demirci şeklinde tasvir olunan şef, bu efsânede, milletin birleşmiş iradesidir. Cemiyetin her ferinde başka istikametlere dağılan irâdî kuvvet şefte timsalini buluyor ve maşerî irade böyle teşekkül ediyor. Nihayet Börtecene, yahut Bozkurt geliyor ve burada Börtecene bir yol göstericidir ki Türk tarihinin devirleri ve nesilleri içinde hareket ve ideali temsilden bu yol göstericilik, bazan «Kızıl elma» gibi irişilmez bir yayılma emelinde, bazan da bir medeniyet veya imanda tecellisini bulmuştur.

Efsânenin unsurları böyle tamam olunca bir gün kurt çobana görünüyor, çoban kurdun arkasına düşüyor. Bu kurt bir çıkış noktası bulacak, dağın ötesinde kaybolacak, demirci ocak yakacak, dağı eritecek ve Börtecenenin peşini bırakmıyan insan kudreti bu geçitten geçecek, bağlı kuvvet serbest kuvvete, durgun cemaat yayılan ve genişliyen cemaata dönecektir. «Esir kavim kurtulacak, çıplak kavim giyinecek, yoksul kavim zenginleşecek»tir! (1)

●
Ergenekon efsânesi, bir milletin millet halinde kurtulma ve bir vatanın yeniden kurulma mucizesinin bütün sırrını verir, bütün unsurlarını ihtiva eder.

Bu efsânede bazan çarpışan, bazan birleşen o beş kuvvetten biri eksik olsaydı, mucize kemâlini bulmaz ve cemiyetin terakkisi

(1) Orhon kitabelerinden.

akîm kalırdı. Bunun canlı teyidini bu günün cemiyet nümunele-
ri içerisinde de bütün vüzuhile bulabiliriz.

●
Bazı cemiyetler vardır ki, orada tabiat mütehakkim ve tekniğini yapamayan, örsünü ve ateşini bulamayan insan kudreti ise bu âsî ve mütehakkın tabiatın cilvesine esirdir. Böyle cemiyetler, büyük teknikli memleketler karşısında tâbi ve esir olan müstemlekelerdir. Böyle cemiyetler ruhan ve maddeten akîm ve iptidaî cemiyetlerdir. Bu memleketlerde tabiat, sırrını ve nimetini, hiç kıskanmadan saçmış ta olabilir. Fakat kolu bağlı insan, tekniksiz insan bu ifşâ edilmiş sırlar ve bu saçılmış nimetler karşısında da aç ve sefildir.

Bazan da tabiatı yenen, tekniği yaratan, fakat bir Börtceceneden, nizamın, inkişafın yol göstericisi olan bir temiz idealden mahrum olan cemiyetler de vardır. Bu cemiyetlerde insanla tabiatın mücadelesi ve tekniğin terakkisi, nihayette yine insanın esaretinden, fakat bu defa tabiat elinde değil, teknik elinde esaretinden başka bir netice vermez. Böyle cemiyetler de, tabiatı yenen, tekniği elinde toplayan, fakat bu tekniğin idaresine, bütün milletin menfaatına uygun bir eda vermiyen yerler, yahut büyük sanayi memleketleridir. Bu memleketlerde teknik, bir taraftan memleket içinde bir takım zümrelerin esirleştirilmesi, diğer taraftan memleket haricinde bir çok milletlerin tekniksizleştirilmesi ve müstemlekeleştirilmesi hesabına terakki eder. Fakat bu terakkinin esasında, her gün biraz daha derinleşen ve bu terakkinin sür'atle mebsuten mütenasip olarak keskinleşen bir tezat mevcut olduğu için, bu terakki bir gün, ya inkişafın durmasını, ya cemiyetin dağılmasını ve iptidaîliğe dönmelerini icabettirir.

Ya tekniksiz, ya idealsiz cemiyetler gibi şefsiz cemiyetler de vardır. Buralarda da millî irade fikir ve menfaat ayrılıkları arasında dağılır, maşerî arzu teşekkül edemez ve cemiyet hareketten kalır. Halbuki ideal cemiyet, tabiatı, tekniği, insan kudretini, maşerî iradeyi ve rehper fikri birleştiren cemiyettir. Ergenekon efsânesinde bu tecanüs kemalini bulmuştur. Orada teknik bütün millet için çalışır ve bütün taliinni tekniğin yahut, dağıtılan ateşin taliine bağlayan millet, Börtcecenenin izinde yeni yollar ve yeni geçitler gözler durur.

Bu efsânenin ruhu, Türk milletinin bütün tarihî kaderine ve seciyesine de uygundur. Binlerce yıl süren yayılma ve yerleşme devirlerinin bize verdiği cemiyetleşme ve ordulaşma ruhu - bazan söner ve kararır görünmekle beraber- daima bizim, güzel seciyelerimizden biri olup kalmıştır.

●
Eski Osmanlı cemiyetinin son devrinde Türk yurdu, bir Erğenekondu ki, bu ülkede örs ve ateş köşesinde unutulmuş uyuyor ve yol gösterici Börtocene ise henüz ufukta görünmüyordu. Bu cemiyette tekniksizleştirilmiş insan kudreti, bir taraftan mütehakkim tabiatın, diğer taraftan bütün teknik kuvvetleri elinde toplayan ve kendi haricindeki cemiyetleri hem maddeten, hem ruhan tereddiye mahkûm kılan ileri teknikli metropollerin tâbii ve esiri idi. Haşin insan kudretlerini işleyen ve onları istikametlendiren bir idealin, bir rehber fikrin ise böyle esir ve akîm bir cemiyette yer tutması imkânı zaten mevcut değildi. Bunun içindir ki eski Osmanlı Türkiyesi son devrinde hem tekniksiz, hem mefkûresiz bir cemiyetti. 1908 inkılâbından sonra bu ülkeyi şekillendirmek isteyenler, tekniği yine başka ellerde bırakıp, milleti sadece mefkûre sahibi kılmak istedikleri için bunların cehdi, zayıf bir elde sert bir taşa çarpan kamanın sesi gibi etrafa dağılıyor, fakat taştan tek parça bile kopmuyordu.

●
Şimdi Türk inkılâbının da beş unsuru vardır: 1 — Âsî tabiat, 2 — İnsan kudreti, 3 — Teknik, 4— Kahraman yahut millî irade, 5 — Rehber fikir.

Tabiat Erğenekonda olduğu kadar âsî ve mütehakkimdir ve insan kudreti Erğenekonda olduğu kadar bu kuvvetin elinde esir dir. Son bir buçuk asırlık tarihin seyri içinde ve yabancı ellerle tekniksizleştirilmiş ve âdeta silâhlarından tecrit edilmiş Türk insanı, bu âsî tabiatın sinesinde her gün biraz daha alın teri dökmesine rağmen her gün biraz daha kudretsizleştirilmiş, biraz daha yoksullaştırılmıştır. Yeni Türkiye bu ülkeyi, meselâ bin sene evvel Oğuz Türklerinin bu yerleri Türkleştirdikleri ve işledikleri zamana nazaran bile, dağları daha boş, ovaları daha bakımsız, insanı daha kıt, hayvanı daha dejenere ve kültürü daha düşkün olarak almıştır.

Bir taraftan gittikçe yabanileşen bu tabiat gücünü kendi kuvvetimize bağlamak ve diğer taraftan başka ülkelerde ve başka milletlerin elinde inhisarlaşan yeni teknik silâhlarla teçhizatlamak ve onları, tıpkı Erğenekon efsânesinde olduğu gibi, millet için, yani bütün milletin talii hesabına kullanmak şimdi bizim inkılâbımızın da baş mevzuudur. Yoksa cıvellerine tahakküm edemediğimiz bir tabiat ve mekanizmasını elimizde toplayamadığımız bir cemiyet içinde, dağınık insan kudreti ancak esir bir kudrettir.

Erğenekon efsânesinde bir demircinin şahsında şekillenmiş millî irade şimdi de esir kavmi kurtaran, azlık kavmi çoğaltan bir kahramanın şahsında şekillenmiştir. Bu kahraman, milletin ocak yakan ve dağ eriten şefidir. Börtecene ise mefkûreyi temsil eden rehber fikir yahut inkılâp idealizmidir. Şef yolları açacak ve modern tekniğin bütün silâhlarla teçhizatlanan Türk insanı, Türk tabiatının önümüzde eğilen ve ateşimize ram olan sertliğini aşarak Börteçenenin şevk veren ve bütün zahmetleri kabili tahammül kılan izleri peşinde yayılmıya doğru akıp gidecektir.

Bizde

Hususî teşebbüsün zaferi.

Dr. Vedat Nedim

Bizde, devletçi bir iktisat siyasetinin aleyhtarı olanları iki ana gruba ayırabiliriz:

1. — Devletin iktisat işlerine karışmasından zarar görecekteler.

Burada millet menfaati değil, zümre ve sınıf menfaati hâkim olduğundan, bu grubu münakaşanın dışında bırakabiliriz. Çünkü bu grup için millet iktisadiyatı yoktur, doğrudan doğruya kendi işlerinin icapları vardır.

Eğer millet iktisadiyatının talihi üzerinde her hususî işin bin bir icabı hâkim olacaksa, o vakit zaten istikrarlı ve vahdetli bir iktisat siyaseti gütmenin imkânı kalmaz, o vakit, her ağır basan zümrenin menfaatlerine göre istikamet alan bir takım tedbirlerden bahsolunur. Bu grupla münakaşa etmenin imkânı yoktur. Çünkü konuştuğumuz diller ayrı, ayrıdır.

2. — An'anevî bir liberal terbiyenin tesiri altında kalarak hususî teşebbüsün tılsımına inanagelmekte olanlar.

Bu grupla münakaşa edebiliriz. Fakat münakaşamız, bir takım iflâs etmiş nazariyelere değil, yaşıyan hâdiselere dayanmak şartı ile.

Onun için bakalım bizde *hususî teşebbüs* ne gibi iktisadî zaferler kazanmıştır?

Ziraat sahasını ele alalım:

İşte hususî teşebbüsün mutlak hâkimiyeti altında bulunan geniş bir iş sahası...

Bu sahada, hususî teşebbüs neler yapmıştır ve millî ziraatimiz bu kutsileştirilen mefhum sayesinde neler kazanmıştır?

Hububat işi: En geri teknik. En cılız randman. En iptidai işletme. En pahalı, en karışık, en soysuzlaşmış mal ve en fena şartlar içinde satış.

Netice: Alım kabiliyeti çok kere sifıra kadar inen, yaşama ihtiyaçları inanılmıyacak kadar basitleşen bir köylü kütlesi.

Hayvancılık işi: Dünyanın en talihsiz, en bakımsız hayvanları bizim topraklarımızda yaşarlar. Avusturalya otlaklarında yaşayan koyunlarla bizimkilerin arasında bir yaşayış, bakım ve itibar mukayesesi yapılırsa, onlar muhakkak ki, koyunların aristokrat sınıfına, bizimkiler ise parya sınıfına girerler.

Bizim kemikleri kayalaşmış, kaburgaları fırlamış, kavrulmuş ve kısırlanmış öküzlerimiz ve ineklerimizle Hollândanın; İsviçrenin, Macaristan'ın haşmetli, toraman ve bereketli hayvanlarını aynı sınıf mahlûk saymanın imkânı var mı? Ya atlarımız? Hiç şüphesiz ki, Anadolu atı, at cinsinin liliputanlarıdır. (1)

Meyvacılık işi: Dünyanın meyvacılık için yaratılmış bir memleketi olan Türkiye'de meyvacılık, bilgisizliğin ve bakımsızlığın iztirabını çekmektedir.

Meyva ticaretinde cihan piyasalarının talep ettiği hep bir örnek (standart) mal için icabeden yetiştirme ve hazırlama şartlarından mahrumuz. Haşerelere ve hastalıklara karşı kayıtsızız. Verim işini tamamiye allaha bırakmışız. Kısaca mevcut bütün imkânlarla rağmen, meyvacılığımız ya tam bir aciz içinde bocalamakta, yahut ta müsait şartları azamî derecede istismar edememektedir.

Pamuk işi: Pamukları cihan borsalarına kabul olunmıyan biricik memleket, Türkiye'dir. Burada da, diğer ziraat işlerimizde gördüğümüz bütün ihmallerin, bilgisizliklerin ve teknik geriliklerin bütün tabii neticeleriyle karşılaşırız.

Ziraat işlerinin hepsini ayrı, ayrı gözden geçirmeğe ne lüzum ne de imkân vardır. 1931 senesinde Ankara'da toplanan birinci ziraat kongresine verilen ihtisas raporlarına ait iki büyük cildi okumak, Türkiye'de munhasıran şahsî teşebbüse dayanan ziraat işlerinin acı ve acıklı vaziyeti hakkında en salâhiyetli mutahassıslarımızın düşüncelerini öğrenmek için kâfidir.

(1) Avrupanın en iyi at cinslerinin ceddini ve dünyanın en iyi koyun ırklarının dedelerini bizim topraklarımızın vermiş olmasına rağmen..

Kısaca diyebiliriz ki, Türkiye'de hususî teşebbüs prensibine dayanan ziraat istihsal işleri, umumiyet üzere geri teknikli, az verimli, ve kârsızdır. Bunun da sebebini sadece, ziraatimizin bilgiye değil, an'anceye dayanmasında aramalıyız.

Türkiye'de, an'anevî istihsal şartları yerine, rasyonel istihsal şartlarını geçirmek işinin cihan içindeki yüz senelik geriliğimiz düşünülecek olursa Devlet işinden başka bir şey olamayacağını kabul etmek imkânsızdır.

Bu, artık tedricî tekâmülle, ferdin şahsî idrak ve iradesile olabilecek bir iş değildir. *An'ane* ziraatından *rasyonel* ziraate geçmek işini ayrı, ayrı ve tek, tek fertlerin hususî işi olarak telâkki eden zihniyet, gûya ferdin hürriyetini, ferdin istiklâlini müdafaa eder gibi görünüyor. *Halbuki an'ane ziraatinin geri tekniği kadar ferdin hürriyetini, ferdin istiklâlini hiçe indiren, ferdi, işinin kölesi yapan ve gelir seviyesinin düşüklüğü yüzünden ferdi yoksulluk mengenesi içinde ezip sıkkan hiç bir istipdat ve esaret rejimi yoktur.*

Ferdin mevhum hürriyeti namına, Türk ziraatine Devlet eli ve Devlet iradesile ileri tekniğin, rasyonel ziraat usullerinin girmemesini istemek, hem ferdin hakikî hürriyeti hesabına, hem Türkiye'nin iktisadî kuruluş ve kurtuluşu hesabına en koyu bir irtica olur.

Hususî teşebbüs ve ferdi hürriyet demagoğlarından, bu günkü millî ve beynelmilel şartlar altında, Türk ziraatinin Devletçi ve plânlı bir ziraat siyasetinden başka hangi liberal tedbirlerle kurtulabileceğini öğrenmek istiyoruz.

●
Sanayi sahasına bakalım:

Türkiye'nin sanayileşme tarihi sistemsizliğin ve hesapsızlığın bin bir acı ve ibretli misallerile doludur. Şimdiye kadar kurulmuş ve kapanmış sanayi müesseselerine ve işlemekte olanlarının da rantabilite hesaplarına ve işletme tarzlarına dair bir tetkik yapılsa, gayet düşündürücü neticelerle karşılaşacağımıza şüphe yoktur.

Bir fabrika kurmak ve işletmek, her şeyden önce gayet ince bir tetkik ve gayet çeşitli bir ihtisas işidir. Halbuki bizde fabrika aç-

mak, çok kere, bir piyango bileti almak gibi, bir talih ve fırsat işi telâkki olunmaktadır.

Memleketimizde sanayiîin teessüsünü himaye için alınan teşviki sanayi kanunu, gümrük himayesi, son zamanlarda kontenjan siyaseti gibi umumî mahiyetteki tedbirler, bu gelişigüzelliği ve sistemsizliği kuvvetlendirmekten başka bir şeye yaramamıştır.

Türkiye’de hangi sanayi şubelrinin nerelerde, hangi şartlar ve mikyaslar dahilinde kurulmasının millet iktisadiyatı bakımından kabil, faydalı ve lüzumlu olduğunu önceden tesbit etmeden, sanayiîin alelittâk himayesi ve teşviki, hiç şüphesiz ki böyle bir netice verecekti.

Bugün, Türkiye’deki sanayi teşebbüslerinin büyük bir ekseriyeti tufeylî müesseselerdir. Ham maddesini yarı işlenmiş ve hattâ çok kere tam işlenmiş bir halde yabancıdan getiren ve bu yarı işlenmiş malların şeklini basit bir ameliye ile değiştirerek ve tam işlenmişleri ise ticarete sevkolunabilir bir hale getirerek, «Sanayici»lik vasfına hak kazandığını sanan ve bu yüzden Devletten himaye gören ve bunu da azımsayarak daima daha fazlasını istiyen bir zümrenin millet içinde inkişafı, hiç şüphesiz ki, millî sanayi siyasetimizin ideali olamaz.

Hiç bir kontrola tâbi tutulmadan yapılan himaye, Türkiye’de geri teknikli bir *küçük esnaf sanayiîinin* türemesine sebep olmuştur. Küçük, küçük dükkânlar ve evler içine konulan bir kaç makine ve bir kaç işçi ile işliyen yüzlerce fabrikamız (!) vardır.

Bunlar, aralarında amansız bir rekabetle boğuşurlar. Teknikleri iptidai, işletme tarzları bilgisiz olduğu için, zaten pahalı imalât yaparlar. Bir de üstelik araya rekabet mücadelesi karışınca hileli imalât kaideden olur.

Halbuki Türkiye için istenilen ve yakışan sanayi, geri bir esnaf-ça sanayi değil, ileri teknikli ve memleketin ihtiyaçlarına uygun rasyonel ve sistemli bir sanayidir.

En eski sanayi memleketi olan İngiltere’de bile kömür, demir ve mensucat gibi bazı mühim sanayi şubelerinin, Amerika ve Almanya’daki mümasillerine nisbetle geri teknikli olması yüzünden rekabet kabiliyetlerini kaybettikleri ve İsterling’in düşürülmesinde bu teknik geriliği para bakımından yenmek istemenin de mühim bir rol oynadığı düşünülecek olursa, memleketimizde

geri teknikli bir sanayiî teessüsünü himaye etmekle ne karanlık yollara daldığımız anlaşılır.

Sonra, bunca himaye ve teşvika rağmen, Türkiye'de sınaî inkişafın pek ağır olduğu da dikkate çarpan bir noktadır. Küçük esnaf sanayiîni bir tarafa bırakırsak, meselâ çok muhtaç bulunduğumuz büyük pamuklu ve yünlü mensucat sanayiî sahasında hemen, hemen hiç bir yeni teşebbüsün olmaması acaba neden ileri geliyor?

Bizde hususî teşebbüs, ancak küçük ve kolay esnaf sanayiine yanaşabiliyor. Yüksek sermaye, ileri teknik, ihtisaslı bilgi, ince hesap istiyen işlerde, hususî teşebbüs duraklıyor. Bu müşahede, hususî teşebbüsün bu sahada da aczinin ve kısırlığının en canlı bir ifadesi değil midir?

O halde şimdiye kadar hususî teşebbüs lehine yapılan himaye ve teşvik tecrübelerinden lâzımgelen dersi çıkararak diyebiliriz ki, Türkiye'nin sanayileşmesi de ancak Devletin eseri olacaktır. Yalnız Devlet teşebbüsü diyince, çok kere akla *bürokrat* bir müessese geliyor. Bu nokta üzerinde bir az durmak lâzımdır:

Büyük sanayi memleketlerinde, sermaye terakümünün daha geniş mikyasta ve gittikçe daha az ellerde temerküz etmesile beraber ferdî teşebbüsün de yerini büyük sermaye gruplarının hakimiyeti altında işliyen anonim teşebbüslere terkettiğine şahit oluyoruz. O halde hususî müteşebbis, zaten teknik seviyesinin inkişafı ile işinin başından ayrılmış bulunuyor. Bu gün sanayi memleketlerinde «*sanayici tipi*» ile «*sermayedar tipi*» aynı şahısta birleşmiyor. Bu itibarla sanayicinin memurlaşma hâdisesini yüksek tekniğin zarurî neticelerinden biri olarak kabul etmek mecburiyetindeyiz. Yüksek tekniğin ve yüksek işletmenin icabettirdiği geniş işbölümü, zaten hususî teşebbüsün bünyesinde bu inkılâbı yapmış ve işletmenin talihini iş ve sermaye sahibinin elinden almış ve mütehassıs memurların eline vermiştir. (1)

O halde devlet işletmesile büyük bir hususî işletme arasında memurla idare edilmek bakımından hiç bir fark kalmamıştır. Sanayi memurlarının (müdürler, mühendisler, muhasipler, ustabaşlar, işçiler v. s.) iyi işlemlerini, iktisadî çalışmalarını temin

(1) Ferdinand Fried'in «Das Ende des Kapitalismus» adlı eserinde sanayicinin memurlaşması etrafında gayet dikkate şayan bir etüt vardır. Bu eser Fransızca'ya da tercüme olunmuştur.

için idare ve işletme tekniği de başlı başına bir ihtisas şubesi olmuştur.

O halde Devlet işletmesini yalnız teknik bakımından değil, aynı zamanda işletme bakımından da ileri metodlarla teçhiz edersek, bürokrasi tehlikesi kalkar. Böyle bir tehlike mevcut ise o, büyük hususî teşebbüsler için de varittir. Devlet işletmesi de, büyük hususî teşebbüsler gibi, muvazzaf memurlarla çalışan *iktisadî* bir müessese olmalıdır. Bir iktisadî müessesenin icabetirdiği her türlü idare ve kontrol tekniğini Devlet işletmesine de tatbik etmek icabeder. Bu, bir prensip davası değil, sadece bir idare tekniğidir.

Yalnız Devletin idare edeceği iktisadî teşebbüsleri değil, bütün devlet idare mekanizmasını bürokrasiden kurtarmak için büyük bir ıslah ameliyesine muhtaç bulunmaktayız.

Bu gün büro işlerinin rasyonelleştirilmesi de başlı başına bir ihtisas şubesi haline gelmiştir. İşlerin günü gününe çıkmasını temin edecek bütün devlet işlerine şamil vadtetli ve rasyonel bir dosyacılığın, kolay ve çabuk işliyen bir muhasebenin teessüsü stenografi ve büro işlerine vakıf bir daktilo kadrosunun yetiştirilmesi, kısaca Devlet dairelerinde rasyonel, verimli ve ucuz bir iş tarzının ve bir iş disiplininin yerleşmesi, zaten meşgul olmamız ve halletmemiz lâzımgelen mühim meselelerden biridir.

Türkiye'nin ziraat sahasında olduğu gibi, sanayi sahasında da ancak bir iktisadî Devletçilik sayesinde inkişaf edebileceği hakikati hâdiselerle ve zamanla teeyyüt ettikçe, Devlet idaresinde bürokrasinin tasfiyesi meselesi de günün en mühim davası haline girecektir.

İktisadî Devletçilik, bürokrasinin zıddı ve düşmanıdır.

Ticaret sahalarına da bir göz atalım:

Ziraat ve sanayi sahalarında olduğu gibi, ticaret hayatımızın da talihi tamamen hususî ve ferdî teşebbüsün elinde bulunmaktadır.

Gerek ithalâtta, gerekse ihracatta büyük ticaret, hemen umumiyet üzere, yabancı ve gayri millî unsurların hakimiyeti altındadır.

Bu itibarla ticaret kanalı ile yapılan sermaye terakümleri memleketimizde kalmıyor. Gayri millî olan büyük ticaret, Türkiye'nin yarı müstemleke devrindeki vasfını muhafaza etmektedir. Yani bir istismar cihazıdır.

Büyük ticaret, müstahsil ve müstehlik halkın aynı zamanda millet iktisadiyatının aleyhine işliyen bir makinedir. Büyük ihracat ticaretinin gayesi, müstahsilden mümkün olduğu kadar ucuza almak ve bu alım fiat ile cihan piyasası fiatları arasındaki farkı mümkün olduğu kadar kendi lehine yükseltmektir. Bu makine işlemekte devam ettikçe Türkiye'de millî sermaye terakümü hâdisesi de betaatini muhafaza edecektir. Müstahsile, cihan piyasası fiatlarını mal edemedikçe ve büyük ticaret kârlarını bu suretle millîleştiremedikçe iktisadî inkişafımızın da temposunu çabuklaştırmanın imkânı yoktur.

Unutmıyalım ki, Türk müstahsili, zaten düşük olan cihan piyasası fiatlarının bile çok aşağısında bulunan fiatlarla mallarını elden çıkarıyor. Türk müstahsilini bu fiat tazyikinden kurtarmak lâzımdır.

Cihan piyasalarına çıkamıyan mütevassıt millî tacirlerimizin de ne halde bulunduklarını biliyoruz. Çoğu iflâs etmiştir. Çoğunun ise biricik iktisadî fonksiyonu, bonolarının tecdidi için çareler araştırmaktır!

Türkiye'de hususî teşebbüse dayanan büyük ticaret hayatının pilânçosu da, işte böyle menfî ve millet iktisadiyatı bakımından zararlı bir manzara arz etmektedir.

Hususî teşebbüsün ziraat, sanayi ve ticaret sahalarındaki bu kısır vaziyetini gördükten sonra, hâlâ onun yaratıcı kudretine inanmamıza imkân var mı? Hayır.. Hususî teşebbüsün millî iktisadiyatımızda kurucu ve kurtarıcı bir rol oynayabileceğine, böyle bir mucizeye, inanmıyoruz.

Anadoluda bir Köy tipi.

İsmail Husrev

Bir yazımızda Türkiye'nin iktisat ve cemiyet tarihine ait muhtelif safhalara garptan şarka doğru merhale merhale tesadüf edebileceğimizi söylemiştik. Hakikaten Türkiye'nin iktisat tarihine ait bir çok malûmatı arşivlerdeki tarih vesikalarından maada Anadolu'da müşahedeler yapmakla da elde edebiliriz. Maamafih bugüne kadar Türkiye'nin bu hususî vaziyetinden istifade etmiş bir fikir adamına henüz tesadüf etmedik. Halbuki, Anadolu, Türkiye'nin iktisat ve cemiyet tarihini aydınlatacak canlı vesikalarla doludur. İnkılâp münevverinin vazifesi, bunları birer birer bularak sistemleştirmek olmalıdır.

Kadro'da köy iktisadiyatı hakkında çıkan yazılarımızdan Anadolu'nun bir çok yerlerinde köylülerin henüz «zâtî iktisatçı» (eigenwirtschaftlich) yaşamakta olduklarını göstermiştik. Dünya piyasaları ve millî piyasalarla teması nisbeten az ve muntazam münakale yollarından mahrum muntakalarda tesadüf ettiğimiz «zâtî iktisat sistemi» nin umumî vasıfları şunlardır: İstihsal faaliyetlerinde bir bütünlük ve kapalılık vardır. Yani müstahsil, ziraî olsun (yiyecek gibi), sınaî olsun (giyecek gibi) ihtiyaçlarının mühim bir kısmını bizzat kendi istihsalile temin eder. Bunun için henüz istihsal ile istihlâkte bir farklılaşma (Differenzierung) olmamıştır. Müstahsil neyi istihlâk ediyorsa onu istihsal etmektedir. Pazara arzedilen mahsul ya bir istihsal fazlası yahut devlet borçları karşılığıdır. İstihsalde muharrik subjektif kuvvet, mahsul satarak kazanç elde etmek değil, ailenin zâtî ihtiyaçlarını tatmindir.

Bu makalemizde bazı müşahedelere istinaden Türkiye'de zâtî iktisatçı kurulmuş bir köy tipinden ve bu tip köylerde toprağı işleme tarzından bahsedeceğiz. İlâve olarak şunu da söyliyelim ki, Türkiye'de zâtî iktisat tarzına iki şekilde tesadüf olunur. Bu iki şekil bize aynı zamanda zâtî iktisat sisteminin tarihî safhaları

hakkında da bir fikir verebilir. Bu şekillerden birine «basit zatî iktisat tarzı» diğetine de «münkeşif zatî iktisat tarzı» ismini verebiliriz.

Basit tarzda, müstahsil, bizzat kendi hesabına ve kendi ailesi efradile istihsalde bulunur. Münkeşif tarzda ise istihsal faaliyeti, bir beyin veya bir ağanın hesabına yabancı müstahsiller marifetile cereyan eder. Beyde hâkim olan iktisat zihniyeti, kâr temini değil, beyce yaşamaktır. Yani şehir ve kasabada kumar oynamak, kadın oynatmak, ava gitmek, dostlar arasında vakit geçirmek, aşiret kavgalarına iştirak etmek, kısaca rahat bir müstehlik hayat sürmektir. 11 ve 12 inci sayılarda Şarkta kürt derebeyliğine tahsis ettiğimiz iki makalede bu sistemin ana vasıflarını göstermiş olduğumuz için burada yalnız «basit zatî iktisat tarzı»nın hususî bir şeklinden bahsedeceğiz.

Basit zatî iktisat tarzında müstehlikin yegâne endişesi kendisinin ve ailesinin nafakasını çıkarmaktır. Bunun için müstehlik bir nafaka zihniyeti, bir ihtiyaçların tatmini endişesi ile hareket eder. Pazar için istihsalde bulunsa bile evvelâ zatî ihtiyaçlarını kapatır sonra pazarla temas gelir. Müstahsillerin bütün iktisat ölçüleri de bu nafaka zihniyetine göre şekil almaktadır. Köy büyükleri müstahsilin zatî ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak istihsalinin hacmini tayin ederler. Hâkim olan kaide: ihtiyaç nisbetinde tarla, ihtiyaç nisbetinde istihsaldir. Basit zatî iktisatça kurulmuş bir köyde istihsalin nasıl organize edildiğine dair bir kaç misal verelim: «Kars vilâyetinde... Ruslar zamanında arazi köylüler tarafından müştereken ziraat edilirdi. Her üç senede bir köylü arasında taksime uğrardı. Fakat araziye sahip değillerdi. Hiç kimse tasarruf hakkına malik değildi. Yalnız araziye ekip biçerek intifa ederdi. Kars vilâyeti bize intikal ettikten sonra vaziyet değişmiş değildir. Bugün de devam etmektedir. Arazinin münferit sahipleri yoktur. Bu yüzden bir çok ihtilâflar, münazalar zuhur etmektedir. Köylülerden biri muayyen bir sahayı ekmek isterse, diğeri mani olur» (*). «Bu vaziyet mülkiyeti müste-

(*) Büyük Millet Meclisinin 21. XI. 928 tarihli celsesinde 810 numaralı kanun müzakere edilirken münakaşa esnasında Kars meb'usu Ağaoğlu Ahmet Beyin beyanatından. Hakimiyetimiilliye 22, XI. 928

rekeden mütevellittir. Orada arazi tıpkı bizim köylerimizin mer-
aları gibi idare olunmaktadır» (*). Karadeniz Ereğlisinde «Ge-
zek usulü yüzünden yani köylünün elindeki arazinin müşterek
bulunmasından her sene aynı tarlayı başka şahıslar idare eder.
Bunun için arazi ekseriya gübresiz kalır. Köylü ancak evlerinin
civarında müstakillen malik olduğu ufacık sebzelikleri güb-
relemektedir» (*) Bu istihsal tarzının hâkim olduğu köylerde
arazi başlıca iki kısma ayrılmaktadır: 1 — Müstahsilin şah-
sî mülkiyeti altında bulunan evinin etrafındaki bahçe, 2 — Kö-
yün müşterek mülkü olan arazi. Bu arazi muayyen müddetler
zarfında köylü arasında taksim edilmektedir. Arazi köylü ara-
sında taksim olunurken elde bulunan ölçü, her ailenin zatî ihti-
yaçlarının hacmidir. An'ane ile teessüs eden kaideye göre bir
aile ne kadar istihlâk ediyorsa, o kadar istihsal edecektir. Tar-
la da bu muayyen miktardaki istihsalı temin edecek vüs'atte o-
lacaktır. Binaenaleyh istihsalin tanzim edici (regulierende) pren-
sipi, *nafaka zihniyetidir*.

Münkeşif zatî iktisat sisteminde istihsal vasıtaları (geçen maka-
lemizde gördüğümüz gibi) muayyen bir sınıfın mülkiyeti altında-
dır. Basit tarzda ise, istihsal vasıtalarına temellük tarikile müstah-
sillere tahakküm eden bir sınıf henüz yoktur. Bu sistemin cari ol-
duğu köylerde istihsal sahasında, ne derebeyliği veya toprak a-
ğalığı ne de say ve sermaye münasebeti şeklinde bir sı-
nıflaşmaya henüz tesadüf edemeyiz. Bariz sınıfî münasebetler,
mübadele sahasında müstahsille mutavassıt bakkal, manifatura-
cı veya para ikraz eden tefeci arasındadır.

Bu nevi istihsal tarzı menşe itibarile bazı farklar arz etmekle
beraber bize orta zamanda Almanyada Mark usulünü
Rusyada 1917 proletarya inkılâbına kadar devam etmiş
olan *obşina* tarzını hatırlatmaktadır. Avrupa'da orta za-
mana takaddüm eden devirlerde aralarında kan rabitası
olan göçebe kabileler, üzerinde yaşadıkları araziden müştereken

(*) Aynı celsede Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Beyin aynı mesele hakkındaki be-
yanatından.

(*) Karadeniz Ereğlisi ziraat odası raporundan. 931 senesi ziraat kongresine
verilmiştir.

intifa ederlerdi. Arazi fertlerin değil, kabilenin mülkiyeti altında idi. Müruruzamanla istihsal faaliyetlerinin merkezi sikleti, çobanlıktan ziraate intikal edince, müştereken istifade edilen topraklar, aralarında kan rabıtası olan kabileler efradı arasında her ailenin zatî ihtiyaçları nisbetinde taksim edildi. Topraklar bazı yerlerde ailenin istifadesine terkedildi. Bazı yerlerde de muntazam ve münavebeli bir taksim usulüne tâbi kılındı. Fakat bu taksimde topraklar kimsenin şahsî mülkiyeti altına girmedi. Her aileye isabet eden topraklara plough - land, pflug, yahut possessio - familia, aratrum, terra familia, yahut kısaca familia derlerdi. Bu topraklardan istifade eden köyler ve aileler de, Markgenossen, Mitmärker yahut Consortes ismini alırdı. Topraklar aileler arasında taksim edilirken, mühim miktarda arazi de köyün müşterek mülkiyetine terkedilmişti. Meralar ve ormanlardan ibaret olan bu araziye Almende denirdi.

Orta zaman başlarında çobanlıktan ziraate geçen bütün Avrupa milletlerinde gördüğümüz bu toprak münasebeti, orta zaman imtidadınca muhtelif şartlar altında bir çok istihaleler geçirmiştir. Mark toprakları müşterek mülkiyet olmaktan çıkarak tedricen şahsî mülkiyet altına girmişti. Feodal mülkiyeti nizamının teessüsile geniş Mark arazisi ya feodal araziye ilhak olunmuş yahut her ailenin yahut aileler arasına yabancı unsurların karışmasıyla yabancı unsurların şahsî mülkiyetine intikal etmişti.

Çarlık Rusyasındaki obşına tarzı da Rusya şartlarına göre teessüs etmiş bir Mark usulüydü. Obşına'da bir köyün şahsiyeti mâneviyesine ait araziden, köyde oturanlar, müştereken istifade ederlerdi.

Yukarıda Kars misalinde gördüğümüz gibi bu sistemin cari olduğu köylerde bir köylü kendi bildiği gibi toprağını ekemez. Diğer köylü mani olur. Herkes aynı zamanda hasat ve zeriyaat yapmağa mecburdur. Çünkü buralarda tarlalar şatranç tahtası gibi küçük küçük ve birbirine mülâsık parçalardan mürekkep olduğu için bir köylü tarlasını biçmeyip te diğeri biçmeğe kalkarsa, hem birincinin hem diğerlerinin biçilmemiş tarlasından geçmeğe mecburdur. Bir köylü köyde ekilen mahsulden başka bir mahsul de ekemez. Çünkü hasat mevsimi başka olan bir mah-

sul ekildiği takdirde yerde henüz kemale gelmemiş mahsul dururken hasat zamanı gelmiş diğer mahsulü kaldırmak için behe-mehal tarlaları çiğneyip geçmek lâzımdır. Bunun için köy halkı, köyün heyeti umumiyesi iştirak etmediği takdirde münferiden bir başka mahsul zeredemez. Bundan maada, mahsul yerde iken kimse hayvanını da bırakamaz. Aksi takdirde hayvanlar bütün mahsulleri mahvederler. Kars'ta köylü arasında çıkan ihtilâfların menşei de burdadır. Görülüyor ki, bu işletme tarzında bir tahdit vardır. Ferdin harekâtı diğer fertlerin harekâtına tâbidir. Bunun aksini yapamaz. Almanya'da Mark usulü cari iken bu tahdit amelîyesine Flurzwang tâbir edilirdi.

Anadolunun diğer köylerinde meralardan müstereken intifa edilmesi usulü, burada zikrettiğimiz tarzın bir bakiyesi olabilir. Zeredilen tarlalarda şahsî mülkiyet teessüs etmiş olmasına rağmen arazinin mebzul, nüfusun az olmasından yahut meraların şahsî mülkiyet altına girmemesinden meralar, müstereken istifade edilen arazi halinde kalmıştır. Maamafih Anadolu'nun bir çok yerlerinde köyler civarındaki meralar üzerinde mülkiyet iddia edenler çoktur. Köylüler bu meralarda hayvanlarını muayyen bir ücretle otlatırlar.

Mübadelenin rolü ve karakteri.

Burhan Asaf.

İnsanın bütün ihtiyaçlarını tek başına temin ettiği devirler olmuş olabilir. Fakat bize, cemiyet bilgisi isbat ediyor ki, insanın ilk ve en basit cemiyet şekline geçmesindeki amillerin başında, ihtiyaçlarını başkalarınıninkiler ile mübadele etmek zarureti gelmiştir. O gündenberi, insanın, cemiyet halinde yaşaması şart olmuş ve insanlığın seyri, kapalı cemiyetten açık ve diğerleriyle münasebette cemiyete doğru inkişaf etmiştir.

Mübadelenin en basit şeklinden (aynî mübadele) en modern şekline (serbest mübadele) kadar, daima bazı müadelelere göre cereyan ettiğini; bu müadelelerin, cemiyetin muayyen devirlerdeki muayyen ihtiyaçlarına göre tesis ve tasfiye edildiğini ve bu tesis yahut tasfiyelerde, cemiyetin istihsal bünyesinde de bazı değişiklikler belirdiğini görüyoruz.

Aynî mübadeleye ait şu misalleri tetkik edelim:

Sudan'da bir zamanlar şöyle bir mübadele müadelesi carî idi:

1 köle = 1 çifte + 2 kese barut = 5 öküz = 100 parça eşya.

Yahut,

1 dizi boncuk = 1 kabak dolusu su = 1 ölçü su = 1 kucak saman.

Yahut,

2 dizi boncuk = 1 ölçü darı.

Şimdi bir de Missouri kıızılgönlerine ait müadelelere bakalım:

2 bıçak = 1 pantolon.

2 bıçak + 1 pantolon = 1 yorgan.

2 bıçak + 1 pantolon + 1 yorgan = 1 tüfek.

Yukardakiler + 1 tüfek (yani 2 tüfek) = 1 at.

» » » + 1 at (yani 4 tüfek) = 1 deri çadır.

» » » + 1 deri çadır (yani 8 tüfek = 1 kadın. (1)

Besbelli ki, bu müadeleler, iptidai iki cemiyetin, kendilerinden

(1) Bu müadeleler, Pr. Wagemann'ın «Para nedir?» isimli kitabından alındı.

çok daha ileri bir cemiyet ile temasa geldikten sonra vazettikleri muadelelerdir. Sudan'a ait olanlarda, *çifte* ile *boncukun*; Missuri'ye ait olanlarda ise *tüfekin* temsil eylemekte olduğu kıymet, muhakkak ki, eski muadeleleri yıkmış ve yukardakilerin bariz ölçüsünü teşkil etmiştir. Çifte, boncuk ve tüfek, bu muadelelerin içinde, kapitalist Avrupa cemiyetinin imzaları gibi duruyor. Karşı tarafların gerek teknik seviyeleri, gerek istihsal bünyeleri gerekse ihtiyaç listeleri son derece iptidaî olduğu için, iptidaîlik ve basitlik, muadelelerin kendilerinde de gözüktüyor.

Fakat aynı devre ait mubadele nizamını, cihanın daha ileri nahiyyelerinde tetkik edecek olursak, muadelelerin, *aynı tandansı muhafaza etmekle beraber*, çok daha zengin bir çeşitlilik arzettiklerini görürüz.

Alalım Osmanlı İmparatorluğunu:

Osmanlı İmparatorluğu, makinanın keşfine ve Garpta *sanayi emperyalizminin* zuhuruna, yani, *ticaret kapitalizmi* ismini verdiğimiz devrin nihayetine kadar, şöyle bir iktisat bünyesine maliktir:

- a) Bütün gıda maddelerini, kendisi temin etmektedir.
- b) İğnesine kadar her şeyi temin eden son derece diferansye olmuş (kendi nevilere ayrılmış) bir demir ve çelik sanayiinden en güzel ipeklileri ve yünlüleri veren bir dokumacılığa kadar, işlenmiş madde ihtiyaçlarını, yerli sanayi temin eylemektedir.
- c) Ancak kendinde olmıyan ve istihsalleri de birden kabil olmıyan maddeleri, kendinde yetişip diğer memleketlerde yetişmiyen yahut az yetişen maddelerle mubadele etmektedir.
- d) Bu gibi mubadeleleri yapan ticaret cihazı, Türk olmıyan yerli yahut yerlileşmiş yabancı unsurların elindedir.
- e) Ticaret sermayeleri gayri millî olan bu sınıfın elinde teraküm ettiği için, Devlet'in maliyecileri ve mukrizleri de bunlardır.

Görülüyor ki, böyle bir iktisat nizamında, *mubadele muadelesi*, şu olmuştur: «Yabancı memleketlerin *spesifik* (yani yalnız onlara mahsus) maddelerini, kendisinin *spesifik* maddeleri ile mubadele etmek.

Spesifik maddeler denince, hammadde, gıda maddesi, işlenmiş yahut yarı - işlenmiş madde, hepsi dahildir. Ve, aynı muadele, bütün diğer memleketler için de carîdir. Yani, beynelmilel mubadelede, ahenk ve müsavat vardır.

Gerçi teknik seviyesi, XIX. asrınkine nazaran, geridir. Gerçi, memleketler ayrı ayrı alınınca, bunların bir çok mıntakalarında *zati iktisat* şartları mevcuttur, yani, bu mıntakalarda, istihsalin gayesini, pazara arzolanacak *emtia* değil, mahallinde istihlâk olunacak *mahsul* teşkil eylemektedir. Fakat işi, ticaret ve tediye muvazeneleri bakımından alınca, memleketlerin iktisadî yapısı, hem sağlam hem de büyük bir nisbet dahilinde müstakildir. Osmanlı İmparatorluğununki, keza.

Garpta makina keşfediliyor ve sanayi emperyalizmi, doğmuş oluyor. Yarım asır kadar süren dahilî ve haricî mücadelelerden sonra, *dünya ölçüsünde, yeni bir mubadele nizamı, yeni mubadele muadelelerine göre teessüs ediyor.*

Bu yeni mubadele nizamının *mubadele muadelelerindeki tandans*, yukarda da demiştik ki, Sudan yahut Missouri'de kabilelere dikte edilmiş onların aynıdır. Bu *tandans*, istismardır. Şöyle ki: Garp, makinaya dayanarak attığı ilk mubadele adımından itibaren, makinanın mamul eşyasını istihsal etmek hakkını, kendi inhisarına almış ve diğer memleketlere, hammadde yahut ziraî maddeler istihsali işini terketmiştir. Ve bu suretle, müsavî olmıyan, her defasında, yalnız kendi lehine işliyen bir mubadele usulünü, silâh kuvvetile tedvin eylemiştir. Onun bu ilk adımından itibaren, meselâ bir Osmanlı İmparatorluğunda şu değişiklikleri görüyoruz:

a) Eski bünyede, bir taraftan ticareti ve bir taraftan da Devlet yani Saray sarraflığını yapan akalliyet unsurları ile Lövantenlere, dahilin hammadde ve ziraî maddelerini Garbın mamul eşyası ile mubadele etmek vazifesi tahmil ediliyor ve sarraflık sıfatı, kendilerinden Avrupa Finansı namına nezediliyor. -Yerli sarraflar, buna razı olmağa mecburdurlar, çünkü müsrif Saray'ın (üstelik harice karşı da gittikçe zayıf düştüğünden) kendilerine alacaklarını ödeyip ödeyemeyeceği meşkûktur. Halbuki, Garp, Saraya ikrazat yapmakla, kendi matlûplarının derhal tesviye edilmesini de temin edecektir. Yalnız, haricin mamul eşyasını dahilde satmak, tehlikelidir, çünkü kapanacak tezgâhların sefilleşen mensupları, Devlet ve Saraya karşı duydukları nefret ve kini kendilerinden çıkaracaktır. Fakat bu mahzuru da, Sarayın meşhur ve meş'um Tanzimat Fermanı bertaraf edince, mesele

kalmamış ve İmparatorluğun müstemlekeleştirilmesi için, bütün şartlar tamam olmuştur.

b) Eski bünyede, Türk köyleri Türk şehirleri için ve Türk şehirleri de Türk köyleri için çalıştığı halde, yeni bünyede, her iki taraf ta, hariç için çalışmaya başlamıştır. Memleketin bir kısmı (Adana, Karadeniz, Marmara ve Ege mıntakalarımız bunun ba-kiyesidir), bu yeni mubadele muadelesine ayak uydurabilmiş, ve, bugüne kadar, memleketin beynelmilel piyasalara karşı olan mutlak tabiiyetini temsil eylemiştir. Bir kısım mıntakalar ise, bunu yapmağa muvaffak olamamışlar ve *zatî iktisat* şekline mah-kûm kalarak, İmparatorluğun zayıflaması ve müstemlekeleşme-si nisbetinde sefilleşmişlerdir.

c) Artık İmparatorluk, yalnız kendi *spesifik* maddelerini başka memleketlerin *spesifik* maddeleri ile mubadele eden müstakil bir iktisat bünyesi değildir. *Kendi hammaddelerini ve kendi zi-raat maddelerini haricin mamul maddeleri ile mubadele etme-ğe mecbur tutulan ve bu mecburiyeti, her yeni yıl bir yeni sefil-leşme nisbeti ile ödiyen bir yarı-müstemleke olmuştur.*

Demek oluyor ki, Garp sanayi emperyalizmi, teessüsünden iti-baren mubadele muadelesini şöyle vazetmiştir:

«Benim makine kuvvetile imal ettiğim şeyleri, sizler, el kuvve-tile istihsal ettiğiniz maddeler sayesinde ödiyeceksiniz.»

Ve, bunun için de, bütün hammaddeler, destelenip balyalana-cak, Garba gidecek, orada işlenecek, dönecek ve gittikçe fakir-leşen ilk müstahsilin ihtiyacını örtecektir. Fakat bu ilk müstah-silin *alım kabiliyeti* tabiatile gittikçe düşmekte olduğundan, o-nun hammadde müstahsili olarak mubadelenin dışına atılması ve yerine, yün, buğday, pamuk, deri v. s. gibi maddeler müstah-sili sıfatile Denizaşırı memleketlerin ikamesi de geçikmiyecek-tir.

Bununla beraber, sanayi gibi bir ileri istihsal fonksiyonundan mahrum edilmeleri kâfi gelmiyormuş gibi üstelik bir de ham-maddeleri ile geçinmek hakları kendilerinden nezedilen mem-leketlerden, bu gırtlaklarına kadar borçlanmış memleketlerden, borçların ne pahasına olursa olsun tahsiline devam olunuyordu. Cihan harbini perde arası olarak alırsak, bu korkunç istismarın, ta *cihan buhranı* kadar devam ettiğini tesbit ederiz. -Ancak *cihan buhranı* gibi bir beşer kuvveti fevkinde hâdisedir ki, bir

buçuk asır evvel konmuş olan haksız mubadele muadelesine bir nihayet verebildi.

Şimdi ne görüyoruz?

Bir taraftan, *serbest mubadele* prensipi tasfiyeye uğramıştır. Fakat bir taraftan da *iktisadî fonksyon bölümünün* tadili başlamıştır. Gümrükler, kontenjanlar, döviz takyidatı ve takaslar, *serbest mubadelenin* mezar kitabeleridir. Nasıl ki, onun politik şiarı olan *en fazla mazharı müsaade millet* formülü de hükümsüzleşmiştir.

Fakat bir taraftan da,

İstismarcı mevkiinde sanayici millet,

Müstemleke mevkiinde de, hammaddeci ve ziraatçı millet

tasniflerinin, yani eski iktisadî fonksyon bölümünün, kalkmakta olduğunu görüyoruz.

Bu *bünye istihalesinin*, mubadele cihazında tamam olmasına mukabil istihsal cihazında ancak başlamış olduğunu görüyoruz. Cihanın bugünkü manzarasına bakacak olursak, muazzam bir iktisat mücadelesinin ortasında bulunduğumuzu kolaylıkla tesbit edebiliriz. İstismarcıların arzusu, sanayi hegemonyasını elden kaptırmamak için, *mubadele bünyesindeki* tam istihaleyi gerisin geriye iterek eski mubadele bünyesini, yani *serbest mubadele (Free Trade)* statukosunu iade eylemektir. İktisadî kuruluşları için mücadele eden milletlerin ise, bütün arzuları, *mubadele bünyesindeki* istihaleyi *istihsal bünyesine* de tam olarak sirayet ettirmektedir.

Şüphe yok ki iktisadî bünyedeki bir istihalenin mubadele bünyesine de sirayet etmesi ne kadar tabîi ise, bunun aksi de, yani mubadele bünyesindeki değişikliğin iktisadî bünyenin istihalesine sebep olması keyfiyeti de o kadar mukadderdır. Şu var ki, iktisadî bünyedeki değişikliği, iradî olarak istemek ile onu haricî bir tazyik tahtında kabul eylemek arasında müteaddî olmakla mukaddere boyun eğmek arasındaki fark vardır.

Meselâ, Osmanlı İmparatorluğu, geçen asrın başlangıcında, kendine zorla ve silâh kuvvetile kabul ettirilmiş bir mubadele neticesinde, yukarıda tafsil ettiğimiz bünye istihalesine uğrarken, bunu irade ve arzusunun dahilinde değil, irade ve arzusunun haricinde olarak kabul eylemiştir.

Tıpkı onun gibi düne kadar iktisadî iş bölümünde, sermayedarlık ve sanayicilik gibi başlıca iktisadî fonksiyonları kendilerine hasreden memleketlerin böyle bir iktisadî hegemonyanın hâkim sevkülceyş noktalarını bugün terk ediyorlarsa, bunu, istemiyeerek yaptıkları şüphesizdir. Ve meselâ bir Almanya, mubadele bünyesinde husule gelen istihaleleri istihsal bünyesinde kerhen kabul eden bir memleket vaziyetindedir. Halbuki bir Türkiye, ziraatçılık ve hammaddecilik gibi geri iktisadî fonksiyonlardan millî sermaye terakümü ve sanayicilik gibi ileri iktisadî fonksiyonlara geçerken, bunu, istemiyerek değil istiyerek ve mukadder olduğu için değil iradî olarak yapmaktadır. Ve Türkiye’de, daha ziyade iktisat bünyesindeki istihale, mubadele bünyesindeki istihaleye emretmekte ve onu sevk ve idare eylemektedir.

Bir Almanya için, daha uzun müddet, ihracat politikası, şöyle olacaktır:

Mümkün olduğu kadar, buhrandan evvelki ithalât ve ihracat bünyesini muhafaza etmek. Yani lâzım olan hammadde ve gıda maddeleri ithalâtına devam eylemekle beraber mamul sanayi emtiası ihracatında elden geldiği kadar ısrar etmek. Yalnız, serbest mubadele rejimi kalktığı ve tediye işlerine güçlükler ve tıkanıklıklar arız olduğu için, emtia kontenjanları ve takas formülleri üzerinde memleketlerle ayrı ayrı ve karşılıklı olarak anlaşmak.

Halbuki bir Türkiye için, ithalât ve ihracat bünyesinin değişmesi, daha ilk adımdan itibaren esastır. Her türlü takyitlerin yalnız ticaret ve tediye muvazeneleri bakımından bir mâna ve ehemmiyeti vardır. Aslî gaye; ithalâtın, memleketin lâzım ve kabıl olduğu kadar sanayileşmesine göre idaresi sayesinde mamul emtia hanesinin daralması nam ve hesabına istihsal vasıtaları ithalâtının gittikçe artması ve kuru meyva ihracatının yerine gittikçe yaş meyva ihracatı ikame edilerek kuru meyvalarımızın Türkiye’ye mahsus bir sanayii ziraiyeye (meyva sucukları v. s.) mevzu kılınması ve bunların ihracıdır.

Memleketlerin bu tarzda karşılaşmalarına henüz şahit olmıyoruz. Fakat dünyada daha ileri yani daha adaletli bir nizamın teessüsü, insanlık için bir gaye ise, cihan bünyesinde henüz statik bir mahiyet arzeden istihalelerin yakın bir zamanda dinamik temayüller göstermesi mukadderdir.

Buhranın iğnesi, ihtilâçlı ihtilâçlı, yüksek tazyik ve tehlike çizgileri üzerinde oynarken, anlatmak istediği şey, şudur:

«Sermayelerin sirkülasyonu prensipi iflâs etmiştir, çünkü sermaye bir remizden ibarettir. Hayatta, matlûp olan şey, sermayelerine değil, *istihsal vasıtalarının tevezzüdüdür*. Çünkü dünya, ancak her tarafı teknikleşirse ahenkli ve muvazeneli olacaktır. Aksi takdirde bütün sermayeler, bugün olduğu gibi, tekniğin tekâsüf ettiği noktalarda toplanacak ve bir «*ihtinaki dem*» hâdisesi yapacaktır. Teknik dağılmadıkça ve bütün insanlığın malı olmadıkça, sermayeler sopa ile haydanacak olsa (Amerika'nın 1929 a kadar yaptığı ikrazların misali meydandadır), gine gelip gelip birikecekleri noktalar, tekniğin tekâsüf noktaları olacaktır. Binaenaleyh, müteharrik sermayeleri iyice devrettirmek için, sabit sermayelerin cihan uzviyeti dahilinde tevzii şarttır.»

İnsanlık, bu hakikate, bu buhran neticeleninciye kadar göz yumabilir ama, bunu bu yüzden takip edecek olan ikinci bir cihan buhranının, davayı kökünden halledeceğine şüphe yoktur.

Ankara

Moskova

Roma. [1]

Yakup Kadri.

Rusya, bu suretle, bize, *Konstruktif*, yani, yapıcı ve kurucu bir inkılâp tipi göstermiş oluyor. Burada, Ankara, Moskova, Roma gibi şehir isimleri altında ifade etmek istediğimiz üç harpson-rası inkılâplarının öbür ikisinde de, bu vasfı bulmak kabildir.

Denilebilir ki, Faşizim, eski İtalya'nın iskeleti üstüne yeni bir İtalya, yeni, genç ve canlı bir İtalya kurmuştur. Roma, âdeta tanılmayacak derecede değiştiği, tazelendiği ve genişlediği gibi, cenupta, bazı şehirler, sanki yoktan yerin dibinden fışkırmış gibidir. Biz, bundan on bir on iki yıl evvelki İtalya'yı da biliriz. Aradaki fark insanı hayretlere düşürecek kadar büyüktür. Giolitti'ler, Nitti'ler, Sforza'lar devrindeki seyahatim esnasında şimdi ki güzel, muntazam ve modern Bari'nin yerinde içinde bir saat oturulmaz bir kötü kasaba bozuntusu vardı. Bugün, kahvehanelerinin sokağa doğru uzanmış tıraşlarında, zevkle oturulup, içilen Brindizi'de bundan on iki yıl evvel, burun tıkanmadan yürünecek tek bir yol yoktu.

Faşisimin ziraat ve sınaat sahalarında neler yapıldığından bahsetmiyeceğim. [Çünkü, bu bir ihtisas ve istatistik işidir ve buna dair her dilde yazılmış kitapların adedi yüzlere varmaktadır. Biz ise, bu sahifelerde gerek Rus, gerek İtalyan inkılâplarının nevi ve mahiyetini ve her ikisinin Türk inkılâbı ile nisbetlerini tesbite çalışacağız. Bu sahifelerin teşkil edecekleri kitap bir seyahatname değil bir mukayeseli etüt olmak iddiasındadır.]

Türk inkılâbında da bu yapıcılık ve kuruculuk hamlesini müşahade etmemek kabil değildir. Koca bir imparatorluğun bağrın-

[1] Altıncı nüshadan beri.

dan, âdeta uzvun bir gövdeden kesilip koparılışı gibi, kan ve ısı-
tırıp içinde ayrılmış olan Türk Cumhuriyeti, insafsız bir istilâ-
nın, dörtte birini yangın harabesi halinde bıraktığı perişan bir
ülke üzerinde yüzlerce kilometrelik demiryolu inşasına imkân
bulmuş ve ıssız bir çölün ortasında her türlü konforiyle bir şehir
kurmak teşebbüsüne atılmıştır. Eğer Türkiye, bu yapıcılık işin-
de, diğer iki inkılâp memleketinin gösterdiği akıl durdurucu
neticelere varmamış ise bunda iki sebebin tesirini aramak lâzım-
dır. Bunlardan biri, sistemsizlik (yani plânsızlık); öbürü de
memleketin umumî verim kabiliyetindeki halsizliğidir. Gerçi,
muayyen bir çalışma sistemi, teknik üzerine yapılmış bir istih-
sal ve inşâ plânı, bu verim kabiliyetini de arttırabilirdi. Fakat,
Türk inkılâpçılarının geniş manasında, *ekonomik* meselelerdeki
acemiliği ve bu meselelerle gerek nazarî, gerek amelî bir münâ-
sebeti olan mahdut bir zümrenin de inkılâpçılık kafasından, in-
kılâpçılık hamlesinden mahrumiyeti, bir kelimedede umumî sevi-
yenin bu sahadaki geriliği bugüne kadar, *plânlı* ve *sistemli* bir
inşâ devresine girmemize mani olmuştur.

Bir siper mi? Bir karınca yuvası mı?

Gosplan, yani devlet *plânı* dairesinin riyaset odasında, *plân* he-
yetiyle yaptığımız bir içtima sonunda, arkadaşlarımızdan biri,
Rusya'da gördüğümüz kolektif çalışma manzarasından aldığımı-
z intibâ: «Bir siperdeki askerler gibisiniz!» sözüyle hulâsa et-
mek istemişti. Hakikaten, Beş yıllık plân Rusya'sı muharebe ha-
linde bir memlekettten başka bir şeye benzetilemez. Moskova
geniş bir karargâhı andırır. Sokaklarda amele yığınları, harbin
kritik ve ateşli bir safhasında muttasıl bir koldan öbür kola nakl
edilen alay ve taburları hatırlatır. Sessiz, vekarlı ve hareketli bir
kalabalık ki, tıpkı bir ordunun cüzüamları gibi, sıkı bir tertip
ve nizam içinde kaldırımından akıp giderler, akıp giderler. Ne-
reye? Ateş gözlü çelikten kaleleri andıran fabrikalar, şehrin e-
teklerinde çepçevre sıra sıra onları bekliyor. Binlerce işciden
mürekkep bir ekip vazifesini bitirip, yerini, gene binlerce kişi-
den müteşekkil bir başka ekipe bırakıyor. Her elli saatte bir te-
kerrür eder bu iş münavebesi, şehrin damarlarında hiç durma-
dan bir kan deveranı gibi sokaklarda mütamadî bir yığın hare-
keti yapıyor. İşten çıkan tiyatrolara, tiyatrolardan çıkan müze-

lere, klüplere koşuyor. Böylece, koca Moskova, bütün manasile dev misali bir karınca yuvasına da benzer. Bilmem, karınca yuvaları etrafındaki başdöndürücü faaliyeti yakından uzun müddet seyrettiniz mi? Küçük mahlûk dizileri sağdan sola soldan sağa mütemadiyen gidip gelirler. Her dizinin bir şey taşıdığı, bir şey yaptığı, muayyen bir gaye için, muayyen bir yerden, muayyen bir yere gittiği hiss olunur ve insan bu küçük hayvancıkların hamaratlığı, ciddiyeti ve vazifeşinaslığı karşısında âdeta bir nevi hürmet hissi duymağa başlar. Farzediniz ki, bu küçük delik birdenbire Moskova şehri büyüklüğünde bir uçurum oluyor ve bütün o dizi dizi karıncalar birer insan cesametini alıyor. İşte, bu (vision), beni Rusya'nın her hangi bir şehrinde bir an terketmedi. Bu şehirlerde, başımızı dinlemek için bir sâkin köşe bulamaz mıyız ki, orada ayaklarımızı bir iskemlenin üstüne uzatıp, saatlerce sigaramızın dumanlarını tavanlara savurabilelim? Yahut, dört beş kafadar, bir arada, nükteler, şakalar, boş ve havî bahislerle şöyle bir iyi vakit geçirebilelim? Ne gezer! Burada *oturan adamı* yalnız tiyatrolarda görebiliyorum: Esneyen veya gülen çehreye ise hiç rastgelemedim. Hele, üç beş arkadaşın bir araya gelip sohbet ettiğini asla bilmiyorum. Onun içindir ki, *Bolşeva* kövüne gidişim, bana çocukluğumun tatil günlerinden biri gibi geldi. Ne diyorum! Bolşeva köyü, bu Rusya seyahatının hatırasında, bir çöl yolcusunun hatırasındaki vahe gibi kaldı.

(Arkası var)

Niçin Sanatsızız ?

Burhan Asaf.

İngiltere'nin bir ismi de «Müziksiz memleket»dir. Bir çok yeni ve zengin memleketler vardır ki, mimarına varıncaya kadar, san'at adamlarını hariçten ithal ederler. Bazı memleketler de vardır ki, orada san'at değil, san'atin ancak bahsi mevcuttur.

Bundan başka, niçin muzik denince, hatıra Alman'lar ve Slâv'lar gelir? Niçin bir tek bestekâr yetiştirmemiş olan İngiliz san'at toprağında insanlık edebiyatının Shakespeare gibi yüce çınarlarına rast-geliyoruz? Neden modern mimarî en önce Felemenkte doğmuştur? İnsanlık, ileri bir bilgi seviyesine geldiğini *bir düziye* ileri sürerek if-tihar edip durur. San'at hususunda da, meselâ bir (1) Wölflin'de, araştırma ve kaideleştirme cehdini isbat etmiştir. Buna rağmen hal-buki, san'atin ne bir doğru tarifini ne de sarih bir bilgisini tedvin ey-liyebilmiştir. Bütün müsbet ilimlerin yanında, san'at, ilmi simya ya-hut tasavvuf gibi kapalı ve problematik kalmıştır. Onun hakkında kaidemsi bazı malûmata malik olmak istersek Greklere kadar geri-lemek mecburiyetinde kalıyoruz. Çünkü meselâ mimaride, nisbetle-rin anahtarını yahut muhtelif form'lara ait teferrüat hesaplarını an-cak onlarda ve meselâ bir tiyatro piyesine ait ana kaideleri (meselâ üç vahdet kaidesini) keza ancak onlarda bulabiliyoruz.

Halbuki Grekler tarafından konmuş kaidelerin, çoktan hükümsüz kal-dıkları, ayrıca malûmumuzdur. Tiyatroda Shakespeare, muzikte Bach, mimaride hemen her sonraki devrin üstadı ve romanda hemen her mektep yapmış büyük muharrir, Grek medeniyetinin kaidelerini per-vasızca çiğnemişler ve bir kenara atmışlardır. Gine biliyoruz ki, mü-zik ile mimari, grek görüşler ve grek ölçülerle hemen hiç bir münase-bet muhafaza etmemişlerdir. Resimde kaide, Rönesans üstatları ile dadaist yahut fütürist ressamlar arasındaki yolun bir tarafında kal-mıştır. Bir heykeltıraşlık vardır ki, bütün şekil ve telâkki istihalele-rine rağmen, grek üstadının koyduğu *blok yani topluluk* prensipine az çok sadık kalmış ve *çözülü hareketliliği*, her zaman reddeylemiş-tir.

Ve, içinde yaşadığımız asrın san'at eserlerine bakınca, bütün cephe boyunca, ancak seviyesizlik ve tereddi görüyoruz. On dokuzuncu as-rın san'at demirbaşı ise, hem sun'î (2) hem de muayyen bir sınıf ide-olojisinden kuvvet aldığı için ancak mahdut bir ölçüde insanî olduğu-nu bizlere gittikçe hissettirmekte ve gözümüzden gittikçe düşmekte-dir.

Bütün bunların sebebi yahut sebepleri ne olabilir?

(1) İsviçreli san'at tarihi hocası ve modern bedî'in müessisi.

(2) Factice manasında.

San'at tarihini gözden geçirirsek en büyük san'at devreleriyle en büyük san'at eserlerinin arkasında, insanlığın, muayyen bir *hayatı telâkki tarzı'nı* (2) bir kabın içindeki mayi gibi idraknin çerçevesinde muhafaza ve zaptetilebildiğini görüyoruz. Hayatı telâkki tarzı henüz genç ve bununla insan idraki arasındaki münasebet henüz mücadelenin kanuniyetleri ile teessüs ederken, san'at, heroyik bir mahiyet arz ediyor. Fakat hayatı telâkki tarzı, tamamen vücut buldu ve derinleşmeğe başladı ve bununla insan idraki arasındaki münasebet, imtizaç ve izdivaç kanuniyetlerine göre teessüs etti mi, san'at, kaideleştikçe olgunlaşıyor ve olgunlaştıkça kaideleşiyor. Ta cihanı telâkki tarzı, içinden durgunlaşıp içinden pıhtılaşmaya kadar; ondan sonra artık, o devrin skolastik hayatı yani ölümü başlıyor. Geriye doğru olan devrelere bakacak olursak bunları, içleri tamamen boşalmış ve içlerindeki ziruh tarafından tamamen terk edilmiş kavkaalara benzetebiliriz.

On sekizinci asrın sonu ile on dokuzuncunun başlangıcı arasına sıkışan zaman mesafesi üzerinde bir heybetli âbidenin yanı başında daha bir çoklarının fakat daha ufaraklarının yükseldiklerini görüyoruz, Ortadaki haşmet, Göthe'dir. Fakat bu kültür devresinin haricine çıktıkça, üzerlerinde san'at eli oynamış belki de bütün bir süslü taşlar ormanına rastlarız. O sıralarda yaşıyanlar için ve hattâ *harpsorrasına* kadar, san'atin bu semti, san'atin bir yeni merhalesi zannedilmiştir. Bugünün insanı, fakat, bütün o süslü taşlar kalabalığında, ya bir takım mezar taşları yahut bir takım sınır taşları teşhis ediyor.

Niçin?

Çünkü on dokuzuncu asrın başlangıcından itibaren, hayatın akışı, yatak değiştirircesine başka bir istikamet seçer.

On dokuzuncu asrın başlangıcına kadar, bütün devirleri, bir esas unsur, hep aynı motifin tiyeli ile birbirine bağlar: el işi tekniği. Ölmeğe mahkûm âdî ihtiyaç maddesini de sonrasız (ebedî manasına) olan *ilâhî* san'at maddesini de *elişi* yaratır. El, hünerliliğin kemal derecelerine gelmiştir. Acem seccadesi, onun eseridir. Sultan Selim camii, onun eseridir. Saint Pierre, onun eseridir.

Fakat on dokuzuncu asrın başlangıcında, makinenin keşfi ile, insanın aslî bünyesinde yani aklının ve ruhunun bünyesinde bir değişiklik olmuştur. Gerçi, ilk adımda ortaya atılan madde, ya bez, ya kumaş yahut çanak gibi sade ve bayağı bir ihtiyaç maddesidir. Fakat bunların hepsi, derin bir hâdisenin delilidir. İnsan, artık, doğrudan doğruya yani yalnız kendi maddesinin yardımıyla yaratan değildir. Onda bir dışlaşma (exteriorisation) seyri başlamıştır. O artık, her maddeyi, makine vasıtasile yaratmaktadır.

Şu var ki, on dokuzuncu asrın insanı, yaratma bahsinde, ilk adımdan itibaren bir ikiliği ve dolayısıyla bir *tezatı* kabul etmiştir. İhtiyaç mad-

(1) Weltanschauung manasında.

delerini *makine vasıtasıyla* yaratıp böyle bir yaratıcılığı kemale erdirmek uğrunda aklını ve ruhunu başka bir cihanı telâkki tarzına bağlar-ken, san'at maddesini *elişi* ile meydana getirmek hususunda acayip ve anlaşılmaz bir ısrar göstermiştir. Gerçi, bu muhafazakârlığını, bütün *Kunstgewerbe, art appliqué* işlerinde yenebilmiştir. Fakat hiç birzaman, makinenin duygulaştırılması (*spiritualisation de la machine*) diye bir gaye tanımamıştır.

İşte, yaratıcılıktaki bu ikiliktir ki, on dokuzuncu asır insanını *maşinizm* bakımından pagan (putperest) bir görüşün kölesi kılmıştır.

Ne ressam, ne heykeltıraş, ne musikişinas ne de muharrir (mimarî istisna edeceğiz), makineyi anlamağa savaşılmamış, makine ile doğrudan doğruya temasa girerek onu san'at maddesi namına da kazanmağa çalışmamıştır. Ve san'at eserlerinin makineye tevdiî işinde, makineden başka bir şey bilmiyen makinist'in anlayışsız ve duygusuz aracılığı kabul edilmiştir.

On dokuzuncu asra ait san'at eserlerinin gittikçe silikleşmelerinde ve manasızlaşmalarındaki sebep bu olduğu gibi, dünyanın beklemekte olduğu büyük san'at devresinin bir türlü başlayamamış olmasındaki sır ve hikmet te bundan ibarettir.

Bu demektir ki, bütün on dokuzuncu asrın cihanı telâkki tarzı, tezatlı binaenaleyh illetli ve sakattır. Onun bütün san'at eserlerinde *insanca* ölçü yerine *sınıfça* bir ölçünün yer tutması ve böyle bir ölçü ile yaratılmış eserlerin gittikçe sun'ileşmeleri, bundan ileri gelmektedir. Kadro'nun san'at telâkkisine göre, yirminci asrın büyük davalarından biri, pagan bir makine medeniyeti yerine akide ve imâna dayanan bir makine medeniyetinin ikamesi olacaktır. Yani, şimdiye kadar yalnız ihtiyaç maddeleri yaratan makine, bundan sonra san'at maddeleri de yaratacaktır. Fakat bunun yapılabilmesi için, *san'atkârın*, sırtına bir tulum elbise geçirerek makinenin başına geçmesi ve onu geçen devirlerin *eli* gibi duygulu ve ruhlı bir cihaz kılması lâzımdır. Bu yapılmıncaya kadar insan ile makine arasındaki uçurum, gittikçe daha tehditkâr ve daha tehlikeli olacaktır. (1)

(1) Bu bahse ait daha uzun bir tetkik Hakimiyyeti Milliye'de intişar etmiştir. Muharririn bu yıl çıkacak bir kitabında okunabilecektir.

Teknik :

Elektrikli Türkiye.

M. Şevki.

Türkiye'nin elektriklenmesini istiyoruz.

Çünkü Türkiye'nin elektriklenmesi demek Zonguldak'ta toprak altında duran kömürün veya Toros'ta yüksek kayalardan düşen suyun Türk iktisadiyatına hizmetçi kılınması demektir.

Biz elektriği yalnız Türk şehrinin süslenmesi değil, karanlık Türk köyünün ışıldaması, geri teknikli Türk tezgâhının ileri teknikli bir fabrikaya çevrilmesi, Türk malının elektrikle işlenerek daha temiz, daha ucuz çıkarılması için istiyoruz. Hulâsa elektriği bir süs değil, iktisadımıza hizmet eden bir fazla kudret olarak istiyoruz. Ucuz, her tarafta ve herkes tarafından kullanılabilir bir hale gelmesini istiyoruz.

Bu hedefe hangi yoldan varacağız?

Bu yol her halde yalnız kendi kârını düşünen ve koyduğu asgarî sermayeye azamî faiz temin etmek isteyen, imtiyaz müddetini alabildiğine uzattığı halde sermayenin itfasını en kısa bir zamanda yapan ve bu yüzden kilovat fiyatını elektriğin memleket dahilinde yayılmasına müsait olmayacak seviyede tutan imtiyazlı yabancı şirketler veya kıt sermayeli yerli müteşebbisler yolu değildir. Çünkü bir taraftan elektriğin genişlemesi ucuzlaşmasına tâbi iken diğer taraftan elektriğin ucuzlaşması genişlemiş bulunmasına yani çok satılmasına bağlıdır. Yekdiğerini itmam eden bu karşılıklı münasebet evvelâ vâsi tesisatı ve saniiyen ilk seneler zarfında kâr gözetmiyen bir işletmeyi icabettirir. Bunlar da ne yabancı şirketlerin ne de kıt sermayeli müteşebbislerin kârı değildir. Bu ancak millî iktisat plânı yanında ve ona yardımcı olarak tanzim olunacak bir «elektriklenme plânı» ile ve bu iktisadiyatın koruyucusu olan devlet ile tatbik olunabilir. Devlet ilk seneler zarfında karşılaşacağı kârsızlığın hattâ belki de zararın sanayi ve ziraat şubelerinde doğuracağı menfaatleri ve müstakbel inkişafı hesap ederek elektriği memlekete ya-

yılabilecek bir seviyede tutabilir. Elektrik ihtiyacını tesbit için evvelâ sanayiimizi gözden geçirelim:

1931 senesi devlet yıllığına nazaran on muhtelif san'at şubesindeki müesseselerimizin adedi 65,245 dir. Bunlardan yalnız 2,822 tanesi motörle müteharriktir, bunların da % 35 miktarı elektriklelenmiştir. Geri kalan 62,423 müessese temiz iş, çabuk iş, ucuz iş yapmak için motör kuvveti bekliyor. Ekserisi küçük, sermayesi pek az olan bu müesseselerin ayrı ayrı muharrik kuvvet bulması hemen de gayri mümkündür. Fakat bir elden işliyecek ve ucuza mal olacak büyük elektrik santralları bunların müşküllerini pek kısa bir zamanda halledebilir. Çünkü bu müesseselerin elektriği kuvvei muharirke olarak istimal etmeleri için diğer çeşit muharik kuvvetlerde olduğu gibi mühim tesis sermayesine, dolgun maaşlı fen adamlarına ihtiyacı yoktur. Kendi tesisatını elektriği ucuz satan bir santrala rabtetmesi kâfidir. San'at müesseselerimizin yaptıkları istihsalâtın bugünkü pazarda tutunabilmesi adalî kuvvet yerine mihanikî kuvveti ikame etmesile olacaktır. Rasyonel çalışmanın ilk şartı budur. Bu hususta elektrik daima başta gelir. Çünkü elektrik mahiyeti itibarile tanıdığımız kudretlerin en çok temerküz ettirilmeğe müsait olanı ve binaenaleih en ucuz mal edilebileni, en fazla kabili taksim olanı, en uzak yerlere nakledilebileni hulâsa istihsal ve istihlâk hususunda en elverişli bulunanıdır. Türk vatandaşını bundan müstefit kılmak, onu bugünkü medeniyete, refaha, servete en kısa yoldan ulaştırmak demektir.

●
Elektriğin inkişafını ve dev adımlarile nasıl ilerlemekte bulunduğunu gösterebilmek için bundan en çok istifade eden memleketlerde ve bizdeki seyrini gözden geçirelim:

Edison dünyanın ilk şehir elektrik santralını 1878 tarihinde Newyork'ta tesis etmişti. 41 sene sonra ve 1929 senesinde Müttehid Amerika devletinin bir senelik istihsali 126.000 milyon kilovat saate baliğ olmuştur. Buna nazaarn beher nüfus başına senede 1,050 kilovat saat düşmektedir. Bir insan günde 4 beygir saatlik takriben 3 kilovat saatlik iş yaptığına ve senede 300 gün çalıştığına göre ceman senede 900 kilovat saatlik iş yapabilir. Bu hesapla çocuk, ihtiyar ve kadınlarile beraber tekml Amerikalı'lar

günde sekiz saat çalışmış olsaydı bu memlekette elektrik kudretinin yaptığı işi vücutta getiremeyeceklerdi. Kaldı ki yirmiden aşağı çocukları ve elliden yukarı ihtiyarları bu iş sahasından çıkarırsak Amerikadaki elektrik kudretinin insan kudretinden en az 2,5 defa fazla olduğunu buluruz.

Elektriğin dünya yüzünde istihsal ve muhtelif sahalardaki genişlemesi zamanla değil, belki zamanın murabba ve mik'abile mütenasip olarak devam etmektedir. 923 ile 929 arasında altı sene gibi kısa bir müddette belli başlı memleketlerdeki elektrik istihsalâtı ve nüfus başına isabet eden miktarın tezayüdü şu suretledir:

	İSTİHSAL		Nüfus başına isabet		Tezayüt
	Milyon kilovat saat		kilovat saat		
	1923	1929	1923	1929	
Müttehid Amerika Cümhuriyetleri	49.820	126.000	472	1.050	2,2
Almanya	8.600	30.660	141	472	3,3
İngiltere	6.400	16.900	139	370	2,6
Fransa	5.410	15.000	147	365	2,5
Japonya	6.925	10.700	88	172	1,9
İtalya	3.400	10.800	83	260	3,1
Kanada	5.000	17.826	612	1.819	2,9
İsviçre	2.700	5.520	700	1.346	1,9
İsveç	2.144	4.850	364	795	2,1
Norveç	1.331	8.900	493	3.170	6,5

Bu kısa zamanda bu büyük tarakki umumî harbin icabettirdiği büyük sanayiın elektriğe gösterdiği ihtiyaç ve daha doğrusu büyük küçük her türlü sanayie elektriğin temin ettiği büyük iktisadî faidelerin takdir edilmesinden ileri gelmiştir. Sinaî müessesenin kendi başına bir kuvvet membâna sahip olması tesis ve işletme masrafını, dolayısıyla maliyet fiyatını yükseltiyor. Bir merkezde tevhid edilen elektrik kuvvei muharirkesi ise geniş sahalarda istihlâki nisbetinde asgarî fiata indirilebiliyor.

Bu hal bizde dahi böyledir. Evvelden hususî kuvvei muharrike santrallarına malik olan bir çok fabrikalarımızın bugün kendi santrallarını durdurarak fiyatça pek te müsait olmıyan şehir elektrik cereyanlarıyla çalıştıklarını her yerde görebiliriz. Bu sebeptendir ki memleketimize en az bir asır evvel girmiş olan buhar makinelerinin bugünkü sanayimizde yeri % 22, çok eski za-

mandanberi memleketimizde kullanılmakta olan su motörlerinin ise ancak % 4 olduğu halde ancak harpten sonra memleketimizde inkişafa başlamış olan elektriğin daha bugünden işgal ettiği miktar % 53 tür. Gerek memleketimizde ve gerekse bütün dünyada bu miktarın % 100 miktarına çıkarılmasının bir gaye olduğunu söylemeğe hacet görmüyorum.

Elektriğin bizde ve bütün dünyada inkişafına bu kısa nazardan sonra kendi memleketimizde taraki merhalesini ve bundan sonra inkişafının ne yolda olabileceğini tetkik edelim.

Abdülhamidin Osmanlı ülkesi elektrik namına yalnız bir korku hissedirdi: Zati şâhânenin elektrik vasıtasile berhava edilmesi. Bu sebeple tahtını terkettiği güne kadar yalnız İstanbulda bir kaç otel ile kendi sarayı ve Çubuklu'daki Hidiv'in sarayından başka bir yerde elektriğe tesadüf edemiyoruz. Bu saydıklarımız da her halde «Zati şâhânenin niyatı tarakkiperveranesini ecanibe göstermek» kaygusile olsa gerekti.

Meşrutiyet devri bu hususta yalnız iyi niyetler gösterdi ve yalnız İstanbul şehrinin elektrikle tenvirini temin edebildi 1910 tarihinde iradesi alınan İstanbul Elektrik şirketinin 1914 senesinde ve 15.000 beygirlik bir takatle tam faaliyete geçtiğini görüyoruz. Umumî harp bu hususta değil bir tarakki kaydettirmek tam faaliyette bulunan İstanbul santralını dahi kömür yoksuzluğundan sekteye uğrattı Mütareke seneleri yine faaliyetsiz geçti. Nihayet 1923 te yalnız Adapazarında 200 beygirlik bir santralin teessüsünü görüyoruz. İlk faaliyet 1925 senesinden itibaren başlıyor ve sıra ile her seneki yeni tesisler şu suretle devam ediyor:

1925 senesinde 6 şehir	8.234	Beygirlik
1926 » 6 »	2.725	»
1927 » 11 »	2.792	»
1928 » 9 »	14.040	»
1929 » 8 »	25.715	»
1930 » 9 »	27.890	»

(Bu miktarlarda İstanbul santralının muhtelif senelerdeki genişlemesi de dahildir.)

Yukarıdaki tesisat yalnız şehir santralleridir. Ayrıca sırf sınaî

maksatlar ile tesis edilen hususî santraller ise hemen kâmilten 1929 ve 1930 senelerinde yapılmışlardır.

1927 de	ve 1.500 Beygir kuvvetinde	1 Santral
1929 »	» 5.571 »	7 »
1930 »	» 5.920 »	5 »

Vücade getirildiğini görüyoruz.

Bu suretle 1931 senesinde Türkiye’de şirketler tarafından işletilen 37 santral, belediye ve hususî idareler tarafından işletilen 34 santral ve eşhas tarafından işletilen 26 ki ceman 97 santral mevcuttur. Bunların tesis edilmiş takatları ise takriben 110,00 beygir raddesindedir.

Senevî istihsalât 930 senesinde şu suretledir.

Şirketlere ait santrallarda:

Tenvirat için	22.107.045
Kuvvei muharrike için	33.020.363
Saire için	21.534.953
Yekûn	76.662.361

Belediyeler tarafından işletilen sair santrallarda:

Tenvirat için	3.488.767
Kuvvei muharrike için	73.231
Saire için	97.240
Yekûn	3.659.283

Eşhas tarafından işletilen santrallarda:

Tenvirat için	828.643
Kuvvei muharrike için	228.940
Saire için	392.900
Yekûn	1.450.483
Yekûnu umumî	81.772.082

Bu rakamlardan çıkardığımız neticeler şunlardır: Birinci nokta; Türkiye’de adam başına senevî elektrik sarfiyatı 6 kilovat isabetle Avrupadaki bütün memleketlerin sonunda gelir. Hattâ ne mahsulât ne de sınaî faaliyeti itibarile Türkiye’emizle bir mukayese noktası olmıyan Fas’ta bil bu miktar 7, yani bizden fazladır. Hele ahalisinin kısmı azamı vahşîlerden mürekkep ve fakat büyük sınaî faaliyete sahne olan Avusturalya ve Yeni Zelan-

da gibi memleketler bu hususta bizden onlarca defa fazladır. Meselâ Avusturalya ve Tasmanya'da 440, Yeni Zelanda'da 367 dir.

İkinci nokta; Türkiye'de istihlâk olunan elektriğin takriben % 94 ü ecnebi şirketler tarafından %4 ü belediyeler tarafından, % 2 si eşhası hususiye tarafından istihsal olunur.

Üçüncü nokta; istihsal olunan elektriğin % 40 ı kuvvei muharrike olarak % 32 si tenvirat olarak % 28 i sair maksatlarla kullanılır.

Dördüncü nokta; elektrik santralına malik şehirlerin nüfusu takriben iki milyondur ve bu suretle nüfusu umumiyenin ancak % 14 ü bundan istifade etmektedir. Maamafih bu nazârî bir hesaptır. Haddi zatında 1930 daki tekmiil memlekette tenvirat abone-ler adedi 75.000 dir. Vasatî olarak beher abonenin nüfus miktarını 5 olarak kabul edersek hakikaten istifade edenlerin miktarı 375.000 eder ki bu nüfusu umumiyenin ancak % 2,7 sidir. Yani memleket nüfusunun % 97,3 ü elektrikten istifade edememektedir. Esasen memlekette müesses takatlardan % 70 ının İstanbul'da, % 6 sının İzmirde, %5,5 nın Ankarada, % 3,5 nın Adanada olduğu ve diğer tekmiil Anadolu şehirlerinde ise ancak % 16 isabet ettiğini söylemek Türk vatandaşının elektrikten ne derecede mahrum bulunduğunu anlatmağa kâfidir. Kemiyet itibarile elektrik sanayiimizin vaziyeti budur. Şimdi bir de keyfiyet itibarile tetkik edeyim:

97 santraldan 13 tanesi buhar kuvvetile, 13 tanesi su kuvvetile, 68 tanesi motör kuvvetile, 3 tanesi odun gazile çalışır.

Yani % 70 i mahrukatını hariçten ithal edilen motörle ancak % 30 u dahilî mahrukat laçalışır. Tekmil müesses takat 110,000 beygir olduğuna ve bunun yarısının ihtiyat olarak çalışmadığına göre 55,000 beygir = 40,000 kilovatlık takatın çalıştığını kabul edeyim. Bir sene zarfında 8,640 saat çalışacağına nazaran 345,600,000 kilovat istihsal eder. Bunun senede (81,000,000) istihlâk olduğuna göre istihsalâtın ancak % 23 ünü satıyor demektir. Bunun da fiat yüksekliğinden neşet ettiğini zikre hacet yoktur.

Fiat: fiatın gayri tabiîliği daha ilk bakışta göze çarpar. Aşağı yukarı aynı şerait içinde çalışan santrallarımızda takat yükseldikçe fiatın da azalması icabeder. Fazla istihsalâtın satışın ucuz-

luğunu mucip olması beklenir. Halbuki bizde bunun aksini görüyoruz. Meselâ tenvirat fiatı 930 senesinde İstanbulda 14 Adanada 28,3, Ankarada 28,3, İzmirde 25, Bursada 19,2, Konyada 10, Trabzonda 15 dir. En ucuzla en pahalı arasındaki fark 2,8 mislidir. Diğer taraftan bir çok misaller bize göstermiştir ki sahillerden uzak olan orta Anadoluda ve küçük takatta motörlerle dahi kilovat saati 4 kuruşa kadar istihsal mümkündür. Hattâ bunu bilhesap isbat ederek elektrik santrallarından bu fiata kuvvei muharrike satın alan fabrikalar da mevcuttur. O halde elektrik santrallarımızın vasatî satış fiatı olan 13 kuruş üzerinde dursak bile bu fiat lâakal maliyet fiatından üç misli fazladır. Bunun sebebi de yukarıda izah olunduğu üzere yüksek faiz, kısa müddetli amortiseman ve satış miktarının müesses takata nazaran azlığıdır. Bunu da bir hesapla tebarüz ettirelim:

Türkiye'de çalışan ecnebi şirketler sermayesi 11,000,000 liradır. Buna % 10 faiz ve on senede itfayı kabul edersek faiz ve amortisman mecmuu 2,200,000 lira eder. Bu şirketlerin senevî istihsalâtı 76 milyon kilovat olduğuna göre yalnız faiz ve amortiseman miktarı beher kilovat saatte 3 kuruş eder. Halbuki satış % 75 derecesini bulmuş olsaydı bu miktar takriben 1 kuruş edecekti. Yahut faiz miktarı % 5 ve amortisman yirmi senede yapılmış olsaydı 1,5 kuruşa düşecekti. Her iki hal birleşseydi kilovat başına yalnız yirmi para isabet edecekti. Yalnız faiz ve amortisman bedeli kilovatta 3 kuruş olan elektriğin 4 kuruşa satılamıyacağı çok tabiidir.

Bu kısa tetkikten anlıyoruz ki yaşları henüz pek küçük olan elektrik sanayiimiz ne kemiyet, ne de keyfiyet ve randeman noktai nazarından matlûba muvafık olmaktan çok uzaktır. Hele fiat itibarile -nisbeten İstanbul müstesna- genişlemeğe hiç te müsait değildir. Müstakbel elektrik sanayiimiz ne suretle inkişaf etmelidir? Bu gelecek yazımızın mevzuunu teşkil edecektir.

Polemik.

Bergson bahsi

ve

hürriyet telâkkimiz.

Şevket Süreyya.

Mustafa Şekip Beyefendi.

«Kadro'ya ikinci açık mektub»unuzu da okudum (1). Sizinle münakaşada bulunmanın benim için hakikî bir zevk teşkil ettiğini derhal işaret etmeliyim. Telâkki tarzlarımız ve hükümlerimiz bütün noktalarda müşterek olmasa bile, âlemşümül bir görüş şevki ve terakki heyecanı taharrilerimize sâik olarak kaldıkça, müşterek bir lisanımız var demektir.

İkinci mektubunuzun ilk işareti, benim, aramızdaki münakaşa mevzuunu derhal bir «Bergson» karşılaşmasına inhisar ettirdiğim hakkındadır. Bu işaretiniz doğrudur. Filhakika ben, ilk açık mektubunuzun içinden ve ilk cevabımın özü olarak yalnız bu mevzuu seçtim. Filhakika, o mektubunuzda bilgilerimizin takdiri bahsi ve bunun muhtelif zihniyetlerde seyri, ilk bakışta yazılarınızın siklet merkezi gibi göze çarpar. Fakat ben, yazılarınızda bu bahsi sadece, bergsonist bir felsefi kültüre varış ve onu; bizim Türk gençliği için müdafaa ettiğimiz hem üniversal, hem inkılâpçı bir ideolojiye mesnet olarak hazırlayış gibi gördüm, ve yine zannediyorum ki bu tayinim-

de çok isabetsizlik etmedim.

Fakat bu arada şunu da işaret etmek lâzımdır ki, ben cevabımı hemen münhasıran bir Bergson mevzuu üstünde toplamakla beraber, onun teferrüatlı bir tenkidini hiç bir zaman üzerime almadım. Bize göre Bergson, beşerin tefekkür tarihindeki bütün kol başılar gibi, kendine göre meslek tesis etmiş mütefekkirlerden biridir. Bunu ilk cevabımda da bariz olarak işaret etmeğe çalıştım (2).

Fakat yine orada ehemmiyetle kaydettiğimiz gibi burada da tekrarlamak lâzımdır ki; Türk gençliği için bir kurma ve hareket etme ahlâkını, bir iş ideolojisini vermeye çalışan Kadro'nun neşriyatını, bütün diğer felsefî meslek sahipleri gibi Bergson üstünde de lüzumundan fazla bağlamak ve hareketsizleştirmek bizim mesai tarzımızın haricinde kalan bir şeydir. Zaten biz usul itibarile yeni bir takım davaları temsil ediyor değiliz. Cemiyet hareketlerini mütaleada kendimizce en uygun telâkki ettiğimiz «Tarihî maddecilik» prensiplerini aynen Türk cemiyetinin ve bugünkü ci-

(1) Yeni Türk mecmuası numara 44.

(2) Bergsonun sihirbazlığı hakkındaki satırlar bu bariz işaretten sonra gelir ve bittabi sadece mecazi bir mâna ifadeeder.

hanın mütaleasına tatbika çalışıyoruz. Yalnız şu var ki, meselâ Garp cemiyetinin mekanizmasını izaha tatbik olunduğu zaman, ilmi sosyalizmin malûm prensiplerine ve hükümlerine varan bu izah tarzı, Türkiye ve Türkiyeye benzer cemiyetlerin seyrini mütaleaya tatbik olunduğu zaman tabiatile (Millî kurtuluş hareketleri) ideolojisinin unsurlarını veriyor (1). Zaten bu usulü vazedenler de onu, sadece, bir «Felsefi tarih» olarak koymuş, bazan Roma, bazan orta çağ, bazan keşfiyat devirleri, bazan da Fransız ihtilâli ve on dokuzuncu asır kapitalizmi üstünde tatbikler yaparak bilinen hükümlere ve neticelere varmışlardır.

Binaenaleyh Kadro bir «usul» ü vermekle beraber, o usul üstünde geniş münakaşalara girişmeyi hakikaten müstesna şartlara talik eder. Çünkü seksen senedenberi lehte, aleyhte akla gelebilecek her şeyi söylenen ve bugünün hâdisatı ile teyyüt edip giden bu usulün üstünde ne siz, ne de biz, ne lehte, ne de aleyhte orijinal bir şey daha gösterecek imkânlar içinde değiliz.

Ben ilk cevabımı münhasıran bir Bergson bahsi üstünde toplamakla beraber onun teferrüatlı bir tenkidini hiç bir zaman üzerime almadım demiştim. Filhakika benim tahlilim sadece, onun «inkılâpçı bir ideoloji» bakımından müşahedesine, yani onun bir cemiyet inkılâbı karşısındaki telâk-

kisini takdire münhasır kaldı. Buna varırken de Bergson'da bu takdire esas olacak unsurları -bittabi bir makaleye materyel olacak kadar. aldım ve bilhassa içtimâî zaruret bahsi üzerinde durdum. Çünkü bizim hükümlerimize esas olan materyalist telâkki tarzına göre inkılâp, muayyen şerait altında bir içtimâî zarurettir. Muayyen derece hararete bir suyun kaynaması, muayyen şerait altında bir nebatın gelişmesi gibi bir şeydir. Binaenaleyh bir inkılâbı yaşatmak ve kökleştirmek vazifesi kendisine tarihen verilmiş olan yeni Türk neslinin benimsiyeceği cihan görüş tarzının esasında içtimâî zaruretçiliğin berveçhi peşin yer tutacağı tabiidir. Aksi halde bu inkılâbı izah ve onun kanuniyetlerini tedvi nasıl kabil olabilir? Kanuniyetleri muayyen olmıyan, mekanizmasında muayyen zaruretlerin müdahalesi seçilmıyen, «müstakbel keyfiyet» inin ana unsurları ve ana hatları üstünde mütalealar kabil olmıyan bir inkılâbı, gençliğe «meşru ve makul» bir hâdise gibi nasıl verebiliriz?

İlk cevabımda benim müşahedelerimin esası bu idi. Filvaki bergson'un şu veya bu kategorileri üstünde bilinen tarzda mütalealar yürütecek yerde, bu filozofu içtimâî bir zeminin ve bir zümrenin mahsulü ve mümessili gibi almaklığım ve onun ideolojisinde içtimâî bir vasfı işaret ederek bu vasfı, içinde yaşadığımız âlemin

(1) Bu nokta 12 numaralı Kadroda (Bizim tezimiz) başlığı altında izah edilmiştir.

gidişle izaha çalışmaklığım ve nihayet onu, altındaki zemin, -Garp cemiyetinde- gittikçe sarsılan münevverliğin ideoloğu ve bu sarsıntının verdiği korkunun felsefi mümessili gibi almalığım, buradaki Bergson taraftarlarına da garip göründü. Fakat ne çare ki, ağaç yerin mahsulü olduğu kadar, filozof ta cemiyetin mahsulüdür. Ağaçta bittiği yerin ve filozofta çıktığı cemiyetin izlerini ve eserlerini sezmek aynı derecede kabildir.

İkinci cevabınızda, Şevket Süreyya Bey «kanuniyet» «tarihi zaruret» tâbirlerini çok sık kullandığı halde bunların ne olduğunu izah etmiyor buyuruyorsunuz. Doğrudur. Fakat şu da var ki «kanuniyet» «tarihi zaruret» diyalektik materyalizmin, tarihi materyalizmin unsurları ve ıstılahlarıdır. Bunları bir başka muhatap için izaha belki lüzum görürüm. Fakat size olan cevabımda böyle bir izaha, daha doğrusu bu unsurların ve ıstılahların, bahsettiğim sistemler içindeki medlûllerini nakil ve hikâyeye bittabi lüzum görmedim. Fakat iki üç cümle ile muhakkak bir şeyler söylememi istiyorsanız diyebilirim ki «kanuniyet» bir sebepler zincirlenmesidir. Diyalektik materyalizmin âlemi telâkki tarzına göre, hem tabiatte, hem cemiyette «hâdis» denilen şey bir «madde hareketi» olduğu için, hâdiselerin esasında sebeplerin zincirlenmesi, binaenaleyh «kanuniyet» asıldır. Bundan başka sebepler, ancak bir muhit (yahut vasat) içinde icrayı amel edebilirler. Binaenaleyh her ka-

nuniyet, diğer kanuniyetlere bağlıdır ve biri diğerinin neticesidir. Tabiatte kanunu tabii denilen bu «kanuniyetler teselsülü» cemiyette bir «tarihi zaruret» şeklini alır. Vakıa, siz pratik kanuniyet ve şe'niyet başka, şe'nî kanuniyet ve zaruret yine başkadır diyorsunuz. Bu farkı da benim anlıyamadığımı itiraf ederim. Felsefi sentezler sahasında görüştüğümüz için ben bittabi felsefi kanuniyet ve zaruretlerden bahsediyorum. Materyalist olduğum için de bunların esasında yatan (maddenin hareketi)dir, binaenaleyh bunlar şe'nî illiyet ve zaruretlerdir. Vakıa amelî sahadada bunların müşahade ve tesbiti daha kolaydır. Geniş cemiyet hareketlerinde ise sentetize edilmeleri daha zor, hattâ bazan imkânsızdır. Fakat idrak ve tefahhus vasıtalarımızın geriliğinden gelen bu zorluk ve bazan imkânsızlık, bittabi hâdisenin esasında vatan objektif bir kaidenin reddi demek değildir.

●
Bu noktayı işaret ederken, bir cümlenizi de ayrıca gözden geçirmek lâzımdır:

Bizim, hürriyeti, «idrak derinliği ve teknik ileriliği» diye anlatmamıza mukabil, bu tarifi felsefedeki hürriyet mefhumile hiç bir münasebeti olmadığını yazıyorsunuz. Tarifimizi tavzih edelim:

Bizim kastettiğimiz hürriyet ve bizim felsefi telâkkimizin hürriyet mefhumu, insan idrakinin, tabiat ve cemiyetin (yani maddenin) kanuniyetlerine nüfuzu ve binnetice bu kanuniyetleri azamî

derecede iradesinin müdahalesi ve tahakkümü altına alması demektir. İlk insan maddenin elinde kör bir esirdi, şimdiki insanın idrak ufku daha geniştir, şu halde şimdiki insan daha hürdür.

Fakat şimdiki hürriyetimiz de, hürriyetimizin son haddi değildir. Tabiatın kör kuvvetlerine tahakkümümüz ve onları kendi irademiz altında kendi arzularımıza tâbi kılmaklığımız tamam olmadı gibi cemiyet hâdiselerinin seyri ve bu hâdiselerin kanuniyetlerine tahakküm bahsinde de idrakimiz tamamilen eksiktir. Bu hâdiselerin çoğu, meselâ harpler, buhranlar... ilâh.. hâlâ esrarengiz ve fetiş mahiyetlerini muhafaza ediyorlar.

Hulâsa maddenin bir parçası olan insanın, diğer maddi tahakküm ve esaretlere karşı mücadelesi bir hürriyet cidalidir. Bu cidalin ve maddeye tahakküm cehdinin esasında ise bittabi tabiat ve cemiyet kanuniyetlerinin idraki yatar. Binaenaleyh her idrak adımı bir fetihtir ve bizim hürriyetimiz yolunda bir merhalelerdir. Bu itibarla idrak ve teknik bu hürriyet ve tabiat mücadelesinde iki unsurdur ki birbirine bağlıdır, birbirinin mahsulüdür ve biri diğerini tamamlar. Binaenaleyh idrak derinliği ve teknik ileriliği dedğimiz zaman, biz hakikaten hürriyeti ve bittabi mutlak hürriyeti değil, fakat beşerin hürriyet cidalinin ileri bir merhalesini anlıyoruz.

Bizim «hürriyet» telâkkimizde mücerred, yahut spekülâtif hiç bir mahiyet yoktur. Sizin bu telâkki ile hiç münasebettar görmediğiniz «felsefî hürriyet» yani, maddeye tahakkümün, idrakin ve tekniğin haricinde kalan kategoriniz bizim için bittabi bir ölçü olamaz (1). Çünkü biz, bütün cehdimizi bir tabiata tahakküm cidaline ve bir cemiyet fetişizmini tasfiyeye teksif etmiş bulunduğumuz için, madde ve idrak haricinde bir şey bizim için hakikaten «gayrikabili idrak» dir.

Sözlerime nihayet vermeden evvel sizin diyalektik bahsinde Hegelden naklettiğiniz cümle hakkında da bir iki kelime söyleyeyim. Hegelin bir cümlesi sizin yazınıza «her akıllı olan şey şe'nî ve her şe'nî olan şey akıllıdır.» şeklinde tercüme olunmuştur. Buradaki (akıllı) kelimesi aslında zannederim (makul) olacaktır. Şimdi cümlenin aslını bulamadım. Fakat hatırımda kaldığına göre bu cümlenin aslı (her şe'nî olan şey makul ve her makul olan şey şe'nîdir.) şeklinde olacaktır. Buradaki şe'nîden gazez (keyfiyet) ve (makul)den gazezde, Hegelde işlenen diyalektik teselsülün ifadesi olmasıdır. Filhakika gerek Hegelde, gerek Marksta (keyfiyet) denilen şey, hem bir (sentez) yani bir takım (antitez)lerin ve kanuniyetlerin terkibi, hem de seyyal bir muvazenedir. Binaenaleyh (keyfiyet) sentez olmak itibarile, zatında, daha evvelki

(1) Meselâ Bergsonda bu hürriyet illiyetler sahasına çıkıldığı nisbette ve bizde bilâkis illiyetler sahasına nüfuz edildikçe artar.

keyfiyetlerin bir damgasını ve bakiyesini ve yeniden bozulmıya giden seyyal bir muvazene olmak itibarile de, yine zatinde müstakbel keyfiyetlerin rüşimini ihtiva

eder. Şu halde her keyfiyet biza-tihi bir şe'niyettir ve bir keyfiyet diğerinin tabiî bir neticesidir. Bu itibarla da makuldur ve kabili idraktır.

Kadro aboneleri !
Yeni yıl için abonelerinizi tazeleyiniz !
Ve
Yeni aboneler bulunuz !

Kronik.

Bir rüya..

Cihan buhranı dediğimiz hâdisenin geçici bir kâbus olmasını temenni edenler geçen senenin ağustos ve eylül aylarında hammadde fiyatlarının yükselmesine bakarak aldatıcı bir «rüya» gördüler.

Fakat bu güzel rüya pek kısa sürdü. Hammadde fiyatları altı yedi haftalık bir yükselme hareketinden sonra, tekrar düşmeğe başladılar.

Yalnız buhranın bir sistem inhibeli olduğunu kabul etmek istemiyenler, bu kısa süren yükselme devresinde davayı kazandıklarını isbat için bütün dünyada bir nikbinlik havası estirmeğe çalıştılar.

Her tarafta artık buhranın geçtiğini ve normal devrin yeniden açıldığını ilân eden şamatalı bir propaganda başladı. O kadar ki, bizde bile bazı müesseseler bu propagandaya kapılarak aynı nakaratı yabancı dillerden türkçeye çevirdiler ve bize de artık buhranın geçmeğe yüz tuttuğunu ilmen (!) isbata kalkıştılar.

Fakat ne çareki, hâdiselerin gücü daha zorlu çıktı. Ve bütün bu penbe ümitler çok geçmeden suya düştü.

Aşağıdaki mukayese cetveli bu hareketin seyri hakkında umumî bir fikir vermektedir.

1932 de ham madde fiyatları	En alçak Mayıs-Haziran	En yüksek Ağustos	Birinci kânun
Buğday (Şikago)	41	60	43
Şeker	0,51	1,10	0,72
Kahve	7	10	8
Pamuk	5	9	5,80
Kauçuk	2,56	4	4
Gümüş	26	27	25

Belli başlı maddelerin dünya stoklarını da mukayese edersek

vaziyet hakkında daha tam bir fikir edinmiş oluruz.

	1931 yaz	1932 yaz	
Buğday	12,1	11,1	milyon ton olarak
Şeker	8,5	8,4	
Kömür	19,7	21,1	
Pamuk	1,8	1,7	
Kauçuk	0,5	0,6	

Görüyoruz ki, hammadde stoklarında bir sene evvelkine nisbetle hemen hemen hiç bir değişiklik

yoktur. Bu itibarla fiyatların yükselmesini icabettirecek objektif hiç bir sebep mevcut değildir.

Netice: Cihan buhranının seyri hakkında millî iktisadiyatımız için neticeler çıkarmak isteyen müesseseler Avrupa ve Amerika'nın aldatıcı neşriyatına kapılma-

dan, hâdiselerin objektif seyrini takip etsinler ve kendilerini aldatmasınlar.

V. N.

Gelecek sayıda :

Eshabı - Kehf Uyanıyor !

Yazan : **Şevket Silreyya.**

*Türk İktisatçılar Cemiyeti'nde verilen
« DEVLET ve FERT » konferansı münasebetiyle.*

İmtiyaz Sahibi: Yakup Kadri — Neşriyat müdürü: Dr. Vedat Nedim
Matbaacılık ve Neşriyat T. A. Ş. - İstanbul